

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

III рік. Ч. 68.

Відень, 10-го грудня 1916.

Ч. 128.

На другий тиждень виходить з друку багато ілюстрована Памяткова книжка — Календарь Союза визволення України на 1917 р. Ціна для полонених і вояків 2 К., для цивільних 3 К. Спішіть з замовленнями!

Болгарсько-румунсько-український триалізм.

Під заг. „Болгарія-Румунія-Україна“ принесла „Königsb. Hartung'sche Zeitung“ з 26 падолиста таку цікаву статтю проф. д-ра Па й з е р а : „Духові провідники України, з яких тепер, правда, забирають слово тільки австрійські, все наново вказують на противенство України до Росії, як Україна заховала своє власне самостійне життє аж до теперішньої хвилі, не зважаючи на те, що Московщина всіма способами уgnітала її та замикала її уста, та як по кождім придушенню вона видавала нові цвіти.

„Правда, се ще питання, чи можливо тепер сотворити самостійну Україну та її удержати. Тут поважимо ся спробувати показати, яке можливе у д е р ж а н н е, колиб удало ся сотворенне наслідком побіди центральних держав. А надія на таку побіду тепер наново розгоріла ся, відколи почав ся чудовий похід у Добруджі й так скоро довів до несподіваних успіхів.

„Боротьба Болгарії з Румунією природна. Коли утворено Болгарію, не дано їй етнічно до неї належної Добруджі, а дано її Румунії яко винагороду за загарбану Росією Бесарабію. Тоді змагала Росія до гирл Дунаю, а Румунія мусіла у власнім життєвім інтересі сама мати одно з гирл Дунаю й, наскільки тільки можливо, контролювати свою життєву жилу. Але пізнійше утворила собі Румунія другий, ще важнійший вихід до Чорного моря залізницею до пристані Констанца.

„Коли-ж тепер стратить Румунія Добруджу в користь Болгарії, вона зависне в повітрі під економічним оглядом. Її се справа, як вона поставить ся і пізнійше ворожо до Болгарії; але вона дійшла-б до нового розцвіту, колиб приязно й тісно злучила ся з Болгарією. Що обидві області здані на себе, показує увесь історичний розвиток, показує також предложенне, зроблене при утворенню Болгарії князеви Карлови Румунському, злучити Болгарію персональною унією з Румунією. Коли мудрий Гогенцоллер не прийняв сього предложення, може було для нього міродатним тоді дуже непевне положенне, в яке попав би він в разі прийняття предложення яко суверенний князь Болгарії між султаном яко зверхнім паном і царем яко визвольником.

„Колиб тепер Румуни порозуміли справжнє положенне та предложили корону побідному болгарському цареві так, аби Велика Болгарія і Румунія стали через

персональну унією дуалістичною державою, в такім разі заporučено-б життєвим умовам обох держав широку програму діяльности. Тоді могло-б настати в Румунії дійсне визволенне селянства й наділ достаточною кількістю землі, а 85% населення, яке наслідком вищих життєвих умов і кращої щкільної освіти по болгарським взірцям щойно стало-б вільними, самостійними людьми, забезпечило-б певно новому положенню сильний і тривкий ґрунт. І саме така держава, якою була-б великоболгарсько-румунська держава, в якій французькі адвокати й журналісти та 4000 боярів не могли-б відгравати вже більше жадної ролі, а яка оперла ся-б на здоровім селянським стані й не поставила-б промислови жадних нерозумних меж, побільшена крім того о тепер ще російську Бесарабію, представляла-б таку сильну державу, що радо могла-б до неї прилучити ся та прилучила ся-б нова Україна.

„Тоді повстала-б триалістична держава, що в однаковій мірі, як Австро-Угорщина, служила-б мостом з орієнту до Німеччини. Тоді були-б камінчики під будову центральної Європи, що, побудована з міцнососних частей, могла-б стати непохитною будівлею.

„Ненависть між Болгарією й Румунією, яка хвилево розгоріла ся так гаряче, не була-б жадною поважною перешкодою, а далі треба взяти під увагу, що швидко устали-б підюджування грецького патріархату проти болгарського ексархату, скоро найдено-б угоду, яка обіймала-б три так тісно звязані церкви, як болгарська, румунська й українська. Бо-ж славянське християнство виводить ся від болгарського, мова якого в давній формі яко церковно-славянська ще сьгодні опановує там богослуженне.“

Коли взяти під увагу далеко понадтисячолітне існуванне українського народу й державну приналежність українських земель перед переяславською персональною унією і по ній, сі українські землі, що стогнуть сьгодні під московським обухом, розмірно не так довго творять складові части російської держави. Зразу творили українські землі самостійні княжества, з яких утворили ся дві могутні держави: київська й галицько-волинська, потім увійшли в склад литовсько-українського князівства, а з ним разом дістали ся до неволі польської Річи Посполитої. Сі українські землі, що були під Польщею, дістали ся перший раз щойно 1793 р. під російське пануванне.

Що ще в другій половині XVIII в. Московщина уважала Українців зовсім чужим народом, доказом сього заява цариці Катерини II в 1764 р., що коли вона приймає титул цариці всіх „русских“, сим не присвоє вона собі жадним робом „прав до земель, як під назвою Русь належать до Польщі або Великого Литовського Князівства.“ По всіх великих бібліотеках Європи є десятки карт XVII й XVIII в., на яких українська земля в своїх географічних межах не інакше названа, як тільки Україною.

Сі українські землі, які надовго перед розборами Польщі злучив Богдан Хмельницький з Московщиною переяславською умовою, повинні сьогодні бути в такім правно-державнім становищі до російської держави, як Угорщина до Австрії або бодай Хорватія і Славонія до Угорщини. Замість подібного становища України в російській державі живе вона в такій самій неволі, як у польській державі. Отже й змагання свідомих Українців ідентичні з змаганнями колишніх провідників українського народу в часі виводження його з польської неволі.

На східнім фронті рішаєть ся доля будучини поодиноких українських земель. Ми далекі від того, щоб по прилученню Холмщини до люблинського генерал-губернаторства й по заповідженню відокремлення Галичини, які два факти до краю огірчили українське громадянство по обох боках східного боевого фронту, дальше піддержувати ті сподівання, з якими зустрічав український народ теперішню світову заверюху з її вибухом. Але хоч яке велике наше огірчення й наші розчарування, не можемо не зазначити симпатичних рисів у пляні проф. Пайзера. Поперше маємо на думці її дуже близькі, головні культурні зносини, які лучили Україну з Болгарією від часу прийняття християнства через усі дальші віки. Висловом болгарських симпатій до українського народу є болгарська преса, на сторінках якої часто читаємо енергічне поперте українських домагань, і болгарський президент міністрів — Радославов, що з приводу письма двох цісарів у справі польського королівства одинокий з почвірного союзу пригадав обовязок центральних держав зараз по польській справі розв'язати українську. Що торкаєть ся Румунії, то про тісні політичні звязи України з її землями багато цікавого оповідає історія козаччини. Переходячи до культурних справ, кождому українському інтелігентови зосередковує релігійно-культурні українсько-румунські зносини в столиці західної України — Львові волоська церква та Ставропігійський Інститут, а в столиці соборної України — Києві пам'ятки по найкращім православнім митрополиті, якого мала Україна, — Петрі Могилі. Сі зносини ведуть нас до другого сполучника: болгарської, румунської й української нації — православя, яке вже раз мусить увільнити ся з царславних, обмосковлюючих пут.

З одним не можна погодити ся у статі проф. Пайзера. На нашу думку не удержати Україну тяжко, а вирвати її московському ведмедеви. Майже ціла адміністрація українських земель в руках „тоже Малоросів“, які лекше й далеко скорше можуть навчити ся української мови ніж російські Поляки, недопускані до управи, управи краю. Хай тільки замість поганого російського ладу настав би у відбитій Україні краший, європейський лад, а з „тоже Малоросів“ у найскоршій часі будуть найсильніші підпори нової держави.

Та довершенне таких плянів рішить ся на полях боїв, а не деінде. Правительства центральних держав повинні, направити передовсім кривду, заповідяну українському народови, бо-ж навіть Трепов будував у Думі зєдинену Польщу тільки в етнографічних межах без клаптика української землі.

Сесія Державної Думи.

Відкритте нової сесії Державної Думи не обійшло ся без великих змін у кабінеті міністрів. Новий міністер внутрішніх справ, бувший член партії октябристів і поступового блоку, не зміг помирити правительства з Думою; її перші

засідання прибрали такий бурливий характер, що давно вже зрештою хорий політично президент міністрів Штюрмер мусів уступити раніше, ніж того сподівав ся. Думі правительство дало час охолоти, відпочивши її до 4 грудня. Новий голова кабінету, член партії крайніх правих — Трепов, брат того славнозвісного Трепова, що в 1906 р. видав історичний приказ „не жалувати патронів!“ при розстрілах народу, має очевидно завдання утихомирити непокірний блок і загалом служити противагою „ліберального“ Протопопова.

Відпочило Думу правительство в кождім разі не тому, що не було їй чого робити; з попередньої сесії Державної Думи лишило ся багато неполагоджених законопроектів: про самоуправу міст і земств, про волостні земства, про загальну низшу освіту, про товариства й союзи і т. д. Але Дума не дуже-то поспішала церетворити сі законопроекти в закони. Перші засідання Думи присвячено врочистим промовам про російські перемоги. Відкриваючи сесію, голова Державної Думи, Родзянко, навіть заявив, що ворога вже повалено. Міністер війни Шуваєв і міністер фльоти Грігорович виголосили перед Думою не менш побідні промови. Ліберальний блок у Думі, правда, не запротестував проти сього морочення голодного народу, але можна думати, що вождам російського війська та фльоти не пощастило на сей раз легко позбутися відповідальности за свою нездалість. Спиненне російської офензиви в Галичині та поразки російсько-румунського війська в Добруджі, Румунії та Карпатах не могли не зробити відповідного вражіння на російське громадянство. А на совісті Грігоровича тяжать обстрілювання німецькими торпедовцями балтійського порту, знищення чорноморського панцерника „Імператрица Марія“ та страшна пожежа архангельської гавані, що коштувала багато соток мільонів рублів і життя соток людей. Коли Шуваєв і Грігорович лишать ся на своїх посадах, завдячуватимуть се лише союзницям Росії, які жадають безоглядної трати життя російського салдата. Добре поінформований в російських справах лондонський „Daily Telegraph“ містить допись свого петербурзького кореспондента, в якій між иншим говорить ся: „Для міністра війни Шуваєва й міністра фльоти Грігоровича неможливо працювати разом з їх иншими товаришами; або вони мусять уступити або хтось инший. Всі дійсні приятелі Росії та порозуміння сподівають ся, що Шуваєв і Грігорович лишать ся на своїх посадах.“ І „хтось инший“ дійсно мусів уступити. А був ним сам голова міністрів Штюрмер. Голос англійської часописи був таким робом пророчим і се кидає своєрідне світло на залежність російського правительства від Англії, але про се низше.

Державна Дума мала багато клопотів і поза чисто воєнними справами. Оповідненне незалежности Польського Королівства центральними державами не могло бути для російських політиків цілковитою несподіванкою; але й російські правлячі круги не підготували ся очевидно до того, щоб безпосередньо зайняти якесь виразно означене становище до акту з 5 падолиста. Дума позбула ся сеї справи чисто формальним способом. Представники Поляків у Думі — Гарусевич і в Державній Раді Шебеко зложили протест против оповіщення незалежности Польщі центральними державами й висловили переконання, що польську справу може поладити лишень оборонниця Славян — Росія. Російське правительство обмежило ся протестом против оповіщення самостійности „російських провінцій“ і покликано ся знову на маніфест Николая Николаевича до Поляків і на стару заяву Горемикіна в Думі. Розуміючи, що таке кепське становище російського правительства в польській справі може негативно вплинути на Поляків поза межами Росії, представники Англії та Франції зажадали від російського правительства виразнійшої й більше обіцяючої декларації в польській справі. На ґрунті польської справи між Росією й иншими членами почвірного порозуміння виник навіть досить поважний конфлікт, але російський кабінет міністрів скликає лише наради, але не здаєть ся. Уступленне Штюрмера має бути зрештою і жертвою російського правительства англійському амбасадорови, Бюкененови, який злостив ся на Штюрмера за уступленне цілком відданого Англії Сазонова.

В російській пресі можна бачити й дійсні причини впертості російського правительства в польській справі. Москва вперто хочуть уважати польське питання внутрішньою російською справою, добре розуміючи, що й поза польською справою в Росії є досить нерозв'язаних національних питань. Відомий російський публіцист проф. Євген Грубецькой, нападаючи в „Русск-ім Слов-і“ на правительство за те, що воно в свій час не дало автономії Полякам, відкрито заявляє, що „офіційна Росія тому бояла ся розв'язати польське питання, бо вона була-б тим самим примушена зробити поступки також і Українцям. Так само й інші російські часописи заявляють, що Росія не може згодити ся на міжнародне трактування польської справи, бо потім прийшло ся-б згодити ся на таке трактування справи української, литовської й ин. („Колоколь“). Тому й Дума, яка не могла не відгукнутися на утворення самостійної Польщі, обмежила ся самими лише протестами.

В справах внутрішнього життя держави перед Думою на першій місці стала страшна криза в доставі предметів поживи. Які заходи зробить Дума в сій справі, поки-що невідомо. Але якою важною видається справа Думі і як мало в ній єднання між Думою та правительством, видно хочби з того, що 70 членів поступового блоку виступили з нього, бо на їх погляд блок не досить гостро бореться проти диктаторської влади міністра внутрішніх справ у споживчій справі. Незабаром число опозиції зросло до 121 послів, які зорганізували ся в окрему групу.

Коли опозиція виступила так проти блоку, й решта блоку виступила так гостро проти правительства, що навіть промову львівського голови блоку — Мілюкова задержав президент Думи й не допустив її до опублікування. Російське громадянство може тим більше бути огірчене, не маючи спроби перечитати промови Мілюкова, що по ній можна бачити, як далеко зайшла Росія в своїй залежності від Англії. Сама незвичайна войовничість поступового блоку оснований ся у великій мірі на тим, що Англія в особі її амбасадора Бюкенена приобіцяла здобути блоку владу в державі. Опираючися на Бюкенена, такий дипломатичний Мілюков дозволив собі досить безоглядно виступити проти правительства.

Як повідомляє „Lokalanzeiger“ з Стокгольму, „Биржевыя Вѣдомости“ доносять, що російське правительство має намір заскаржити Мілюкова за його задержану цензором промову, виголошену в перший день думської сесії. Мілюков мав цитувати в сій промові відомість, подану берлінським „Lokalanzeiger“-ом, про те, що Бюкенен назвав звільнення Сазонова від його уряду перфідією з боку царя; Мілюков висловив піби-то при сім переконанні, що велика більшість російського народу поділяє погляд Бюкенена, та здивування, що такі звістки з'являють ся лише в німецькій пресі.

Образа особи царя та цитування часописи в німецькій мові в Думі мають бути матеріалом для оскарження Мілюкова. Можна думати, що Англія не лишить без оборони свого вірного слуги Мілюкова, але сим не спинить вона занепаду думської опозиції.

М. Троцький.

Приїзд проф. Грушевського до Львова.

(Особисті спомини).

З початком жовтня 1894 р. я вернув зі села з вакацій до Львова, щоб записати ся на II-ий рік філософського факультету. В академічній товаристві „Ватра“ привитали мене товариші відомістю, що вже приїхав Грушевський, новоіменованний професор для української історії, й оголосив свої виклади на університеті. Моє перше бажання було зустрінути ся де небудь або бодай побачити молодого українського вченого, про якого ходили слухи, що на львівську катедру його поручив проф. Антонович як свого найспівбачнішого ученика. Се бажання сповнило ся швидко, ніж я надіяв ся. По вивченню вписових формальностей я зайшов у відвідини до п-ва Барвінських і там на превелику радість дізнав ся, що незабаром надійде Грушевський. Посол Барвінський подав кілька дат про нового професора, що се людина молода, 28-літня, незвичайно

роботяща й талановита, показав його студію про Барське староство і т. ин. Незабаром надійшов дожданий. Перше вражіння особи зовсім не відповідало образи, який витворив ся в моїй уяві. Низький, худощавий з незвичайно буйною бородою, нервозним способом говорення, він з вигляду зовсім не подобав на ті типи університетських професорів, які я привик зустрічати на львівським терені. Мене представили професорови як його майбутнього ученика та вже сам титул „товаришу“, з яким він до мене звернув ся, звучав для мене з уст університетського професора непривично й бентежив мене. При тійже першій стрічі зайшов інтересний інцидент. Серед розмови — вже не тямлю, про що вона вела ся — посол Барвінський витягнув якусь, здавало ся, посуду дивної форми й подав Грушевському як археологічну нахідку, найдену мужиком в полі при оранню. Тоду „урну“ ми оглядали ще до приходу Грушевського й старали ся означити її вік та походження. Грушевський узяв „урну“, повернув дном до гори та з усмішкою заявив, що се звичайна собі кахля з печі. І всі присутні в тойже мент і самі побачили, що се справді кахля, тільки ніхто поперед не догадав ся повернути „урну“ до гори дном. Вистре й несподіване рішення справи дуже мені тоді заімпонувало й сей дрібний інцидент, видно, глибоко врізав ся в пам'ять, коли й нині, по 22-ох літах, зовсім живо стоїть перед очима.

Свої виклади почав Грушевський курсом про найдавнішу добу української історії, а разом на семінарійних вправах подавав огляд найдавніших джерел про українську територію. Сей огляд друкував ся потім в „Учителю“ й вийшов окремою відбиткою. Кандидатів на фахових істориків між українською молодіжю львівського університету було тоді дуже небагато. Ю. Левицький, Євг. Барвінський, Терлецький, Заремба (вже покійний), Коренець, я і може ще двох-трьох, яких не в силі я собі пригадати. Але на виклади Грушевського записало ся все, що причисляло ся до українства на університеті, отже не тільки студенти філософського факультету різних груп, але й правники й теологи — і йому прийшло ся викладати у найбільшій залі, яка тоді була на університеті, у III-ій залі. Викладав строго річево, може дещо засухо. Говорив дуже бистро, ні на хвилину не зупиняючи ся, і ті споміж нас, слухачів, які записували його виклади, попадали часто в розпук, не могучи поспіти за професором. Зразу разили нас дещо московські вислови, звороти й форми, що в перших викладах таки часто-густо попадали ся професорови, непривичному викладати по українськи. Відкриття Америки було для нас цитування цілої маси творів із російської історичної літератури, про існування яких ми досі не мали нагоди дізнати ся, бо багату російську літературу й польські професори й управа університетської бібліотеки зовсім ігнорували. Слово цілого першого курсу викладів було основне обговорення цілого норманського питання з повним науковим апаратом і ми всі відразу стали завзятими антинорманістами.

Першим ділом, за яке взяв ся Грушевський поза викладами, було оживлення діяльності Наукового Товариства імени Шевченка й організація наукової роботи. Ходило про правильне видавання „Записок“, які до приїзду Грушевського до Львова появлялись тільки в ряди-годи, та про придбання рефератів на засідання товариства. Нас, своїх студентів, професор зтягнув до рецензійного відділу. Зразу се нам видало ся дивним, бо не почували за собою відповідного підготовлення, щоб обговорювати або й критикувати твори учених спеціалістів. Але Грушевський вмів швидко розігнати сумніви й недостачу довіри в сили. Роздав кожному по книжці із тих, які треба було обговорити, й велів прочитати. Потім радив порівняти прочитане з тим або з иншим давнішим твором про дану тему та при стрічах зараз випитував про вислід порівняння, вражіння, яке нова книжка зробила, і т. ин. Вислухавши терпеливо устного реферату, докидав тут і там свої замітки, радив звернути більшу увагу на ту або иншу точку й кінчив: „А тепер, товаришу, пробуйте все те написати“. Так поробив із нас 18—20-літніх хлопців рецензентів і так повстали перші студентські рецензії у „Записках“. На однім із перших засі-

дань Товариства підняв і обговорив плян видання українського біографічного лексикону. Не відкладаючи справи у довгий мішок, зараз же розділив роботу поміж присутніх; наскільки нагадую собі, я підняв ся на початок опрацювати всіх Святославів, Терлецький Олегів і т. д. Ізза пильніших справ прийшло ся потім біографію відсунути на дальший плян і проєктованого лексикону досі не зроблено.

На закінченне ще один спомин. В академічнім товаристві „Ватра“ був науковий кружок, який що тижня уладжував для членів відчити. Прийшла черга на мене й десь у падолисті я заповів відчит на тему: „Чи слід уважати історію за науку?“ В той час поміж польськими товаришами старших років був у моді скептицизм у відношенню до історії як науки. Сей скептицизм — се нехтування історії як менше вартного предмету перейшов і на мене і я став розчитувати ся в творах Бурдо, Гумпльовича (Бокля читав ще в гімназії) й інших популяризаторів матеріалістичної та позитивістичної школи і був оголомшений їхньою аргументацією, хоч їхні теорії доводили мене до розпуки, відбираючи віру в наукову серйозність області, яку я вибрав за предмет своїх студій. Бажаючи заімпонувати товаришам, я зробив у відчиті великий ужиток із начитаних теорій і розгромив історію в прах. Зовсім несподівано прийшов на відчит і Грушевський і забрав слово в дискусії. Замість знищити мене за репродукцію нахапаних без розбору й відповідного перетравлення теорій, — як я побоював ся, — висловив вдоволення, що такі питання між нами обговорюють ся, бо від вияснення тих справ мусить залежати цілий дальший напрям і метода історичних дослідів. Потім проаналізував вихідну точку матеріалістичного й позитивістичного світогляду та, признаючи за ними деяке усправедливлення, виказав односторонні переборщення, на які дозволили собі Бурдо, Бокль і Гумпльович. Говорив довго, мабуть чи не довше, ніж сам відчит тривав, а ми всі з напруженням ловили кожне слово. А що головне, — вернув мені захитану віру в солідність історичної науки.

М. Кордуба.

В. Антонович про повість Г. Сенкевича з часів Хмельниччини п. з. „Ogniem i mieczem“.

З приводу смерті Генрика Сенкевича польська преса вдарла згідно в один тон. „Ся нічим ненарушена віра в необхідність воскресити історичну Польщу, яку Сенкевич умів перелити в мільйони своїх читачів, була підставою і пружиною його творчости, його оловним вітхненнем — евангелієм його життя“, читаємо в краківськім „Czas-і“ (ч. 582).

„Сенкевич належав до ряду тих письменників, що найглибше розуміли й найширше брали історичну місію Польщі; бо й не надурно акція найкращих його повістей відбуваєть ся в цілости або в оловних епізодах на східних окраїнах Річи посполитої. Не зважаючи на неблагану російську цензуру, вмів автор тримлогії приадати народови, в яку сторону повинен бути звернений його бойовий фронт і яких меж треба стерети найчужийніше“. Янайлонська Польща була його ідеалом.

Тримлогію, в першій мірі першу її часть — повість „Ogniem i mieczem“, величав „революційним явищем у літературі“ орган краківських демократів „Nowa Reforma“ (ч. 580). І т. д. і т. д.

Одним словом уся польська преса приадала нам у своїх задах і некромогах Сенкевича, яким уособленням напору Поляків на Схід був покійник і як вірно вловив він думки польської суспільности не тільки про історичні, але й про будучі польсько-українські відносини. І тому ми подаємо в перекладі на нашу мову оцінку повісти Сенкевича „Ogniem i mieczem“

п. з. „Польсько-українські відносини XVII ст. в сучасній польській призмі“, надруковану нашим знаменитим істориком, професором Володимиром Антоновичем іще в 1885 р. в „Кіевск-ій Старин-і“ (V, стор. 44—78), а в перекладі д. Володимира Гнатюка видану у Львові 1904 р. в „Літературно-Науковій Бібліотеці“ (ч. 86) Видавничої Спільноти. Робимо се тим більше тому, що виводи проф. В. Антоновича відносять ся і до неодного польського памфлетиста на Українців, от хочби „члена чотирьох Академії Наук“ — Станіслава Смолюки (Die reussische Welt).

Відомий польський белетрист, д. Генрик Сенкевич, видав минулого року чотиротому історичну повість „Ogniem i mieczem“, до якої сюжет узятий з української історії. Повість д. Сенкевича, переплітаючи ся романічними епізодами, що становлять приналежність артистичної творчости, представляє історичний малюнок боротьби Хмельницького з Поляками від весни 1648 р. до заключення зборівського договору, себто до кінця серпня 1649 р. Автор вистудював описувану епоху доволі докладно; більших фактичних помилок і недокладностей в нього нема й з того боку повинна йому критика віддати повну справедливість. Та трохи инакше мусимо ми віднести ся до того боку твору д. Сенкевича, де він стараєть ся освітити побутові риси, як польської, так і української суспільности в XVII століттю, і то тим більше, що автор не обмежуєть ся щодо того об'єктивним представленням минувшини, але висловляє безперестанно й свої суб'єктивні гадки — ідеалізує одні принципи, ганиє інші, накладає зовсім самовільно темні барви на одні особи, змагання й суспільні групи й незмірно ніжно, а деколи й крайно пристрасно освічує інші. Ми не приписували-б усьому тому особливого значіння, колиб твір д. Сенкевича представляв лише звичайний белетристичний твір одної з сусідніх літератур; та повість д. Сенкевича відповідно до прийняття її польською суспільністю й до вражіння, яке вона викликала на сю суспільність, являєть ся без сумніву висловом сучасного стану історичного самопізнання польської інтелігенції, останнім словом її патріотичних, національних і суспільних поглядів, тим цікавіших для нас, що наслідком вибраного сюжету висловлено сї погляди переважно на підставі польсько-українських відносин у XVII століттю.

Дійсно ніодин твір польської літератури в XIX століттю не зазнав такого спочуття з боку публіки й не викликав стільки широких і однодушних овацій, як повість д. Сенкевича; ні до одного твору, як не написано-б його талановито й артистично, не віднесла ся польська публіка з таким запалом і не признала в нім такого суцільного втілення своїх задушевних переконань. Ледви появили ся перші розділи „Ogniem i mieczem“ у фейлетоні варшавської газети „Słowo“, їх проголошено і в пресі і в публічній опінії небувалим геніяльним твором; імена ліпших польських поетів: Міцкевича, Красінського, Словацкого, Поля, поблідли при блиску нового світла й усунули ся тихо на другий плян. Запал і похвали, з властивим польській народности сангвінічним поривом, дійшли до гіперболічних розмірів; професор історії польської літератури в краківськім університеті, граф Тарновский, присвятив повісти д. Сенкевича ряд публічних лекцій, в яких заявив, що розбираний твір перевищує артистичними прикметами всі твори Шекспіра, Мільтона, Данте, Тасса, Гете і ин. узятих разом; публіка, що слухала лектора, засипала оплесками сю Гасконаду, а аристократичні краківські сфери почали зараз ілюструвати геніяльний твір, представляючи

в живих образах ефектніші сцени повісти; мода на живі образи епізодів роману „Огнем і мечем“ розширила ся швидко на інші міста й села, заселені Поляками, й стала улюбленою забавою польської інтелігенції; опісля подавано ті образи в ілюстрованих журналах і т. д. Кілька польських газет і журналів, що представляли тверезійший і поступовійший напрям у своїй пресі: „Ateneum“, „Kraj“, „Prawda“, „Przegląd Tygodniowy“ пробували віднести ся критично до гіпнотизму, викликаного д. Сенкевичом, і удержати опінію своєї суспільности в природніших межах; не відмовляючи таланту д. Сенкевичови, вони вказували з одного боку на те, що пересадні похвали можуть послужити в очах об'єктивних читачів тільки сюжетом до дуже комічних висновків або зродити підозріння, що вони походять лише зі спекулятивної книгарської реклами; вони натякали, правда, легко й на те, що коли зближення з чужосторонніми літературними творами необхідні, то „Огнем і мечем“ далеко більше нагадує „Трьох мушкетерів“ Діма — батька ніж Шекспіра, Гете або Тасса. З другого боку вказували ті органи польської преси — зрештою дуже здержливо й об'єктивно — на те, що публіцистичні й історичні переконання, переводжені д. Сенкевичом в його повісти, змагають до того, щоб воскресити суспільні ідеали XVII століття, шкідливі для народнього самопізнання вже тоді, а зовсім застарілі й немислимі тепер; що погляд автора на міжнародні відносини й несправедливий і шкідливий для польської суспільности тому, що він розогнює міжнародню ворожнечу, яка почала потрохи забувати ся під впливом сучасної нам культури; що пристрасність у тім напрямі перечить також почуттю людської справедливости й тверезим здоровим зміслом, із перевагою яких звязані й фактичні інтереси польської суспільности і т. д. Одначе сі гадки полишили ся голосом проповідника в пустині й величезна більшість польської інтелігентної суспільности стала по стороні традиційних ідеалів, ілюстрованих д. Сенкевичом.

Зібравши розкинені в повісти думки, висловлювані то введеними особами, то дуже часто особисто автором, і доповнивши їх мальовничими представленнями всіх верств суспільства, описуваного в повісти, ми постараємо ся представити основні публіцистичні змагання автора, якими він і підкупив на свою користь безмежну симпатію польської публіки далеко більше ніж артистичними прикметами свого твору, опісля оцінимо ступінь правдивости чи неправдивости тих ідей у відношенню до історичної правди та вкажемо на деякі манери артистичної творчости автора виключно лише з точки погляду їх історичної й етнографічної правдивости.

Історично-філософський погляд д. Сенкевича на описувану ним епоху зводить ся до отсих думок. В половині XVII століття представляла Польща могутню державу, оперту на численну, вповні свідому, повну енергії й горожанських чеснот, шляхетську верству; суспільна перевага шляхти в державі була признакою вищої культури, на рівні якої стояла тоді Польща. Ся держава мала за задачу велику культурну місію; вона була покликана цивілізувати, себто перетворювати на свій лад широкі українські землі, що входили в межі Польщі. Сю місію сповняла вона дуже енергійно й пляново, але найшла на неждану перешкоду — на вроджену дикість і непридатність для культури українського племені, яке було з природи нездатне присвоїти собі яку небудь культуру й цивілізацію; всі проби Поляків вкорінити культурні ідеї розпалювали в українськім племені лише ненависть і дикі пориви, прояви сього незрозумілого для Поляків настрою, який шляхтичі XVII століття на-

зивали дуже влучно „хлопською *innata malitia*“. В боротьбі з сею вродженою дикістю польська шляхта надармо винищувала свої шляхотні геройські прикмети, вона не могла поконати ворожою стихійною силою. Зрештою деякі помилки добачуєть ся і в поступуванні польської держави; найважніша з них ся, що серед урядових польських сфер існувала впливова партія, яка відносила ся надто гуманно до ворожого елемента, пропонувала робити Українцям деякі уступки, примушувала здержувати ся від дуже крутих доріг, ба навіть натякала деколи на якісь приватні надужиття, що буцім-то давали причину до козацьких повстань. Ся партія ослабила енергійні заходи, які задумували здійснити ліпші представники тодішньої Польщі, що уважали необхідною річю затопити козацький бунт у цілім морі крові, хоча прийшло ся-б з тої причини вирізати поголовно все українське населення краю. По думці д. Сенкевича гідність польської держави вимагала не лише карати смертю всіх учасників повстання, але й стосувати до них найможливіші кари, доки вони не покорять ся і не стануть таким чином достойними покоштувати плодів шляхетської культури, яка по розправі готова була облагодіяти непокірних, але розкаяних — ополеченням, езуїтською школою й передовім панщиною. Козаки яко представники українського населення не лише не вміли зрозуміти тих вищих культурних змагань шляхти, але наслідком своєї дикости та вродженої злости сумнівали ся про придатність для свого народу сеї держави, яка навязувала їм свої суспільні, незовсім вигідні побутові форми, та зважили ся по довгих безужиточних просьбах і заявах ймити ся бунту. Яко бунтівники вони очевидно засудили себе на кару й винищення, яким на нещасте Поляки не вміли покористувати ся з потрібною енергією, й тому нанесли діткливий удар своїй державі. Думаємо, що сей виклад гадок д. Сенкевича ні трохи нами не переборщений і постараємо ся умотивувати наше резюме при подрібнім розгляді окремих думок автора.

В думках д. Сенкевича є очевидно й дещо справедливости й деякі признаки розвиненого останніми часами в польській суспільности прогресу, та ми гадаємо, що думки такого роду висловлені за пристрасно й доведені наслідком того до абсурду. Такою думкою уважаємо ми велику побожність, висловлювану д. Сенкевичом перед державною ідеєю. Очевидно, держава представляє одну з вищих форм людського устрою й ідея держави тим дорожша для кожної розвитої людини, чим більше свідомо відносить ся він до неї; ми привикли бачити в сучасних нам європейських державах устрої, що заповнюють і матеріальну безпечність і добробит громад і вдоволяють їх вищим моральним потребам: свободі совісти, можливости умового розвитку й ин. Ми привикли дивити ся на державну власть яко на вислів можливої в даній суспільности суми справедливости й безпристрасности у відношенню до всіх своїх підданих, без ріжниць їх суспільного угруповання, національного типу, особистого положення в суспільности й через те вважаємо ідею держави рівно дорогою для всіх осіб, що входять в її склад. Д. Сенкевич дивить ся на справу трохи инакше. На його думку Польща XVII ст. представляла взірцеву державу тому, що відкидала ліпші сторони державної діяльности, тому, що не признавала рівноправности своїх горожан і сповняла свою „місію“, неможливу з огляду на антропологічні закони природи — перероблення одного народнього типу на другий і несправедливу під суспільним оглядом — абсолютне підданне цілого народу упривилеюваній клясі. Зустрівши національний і суспільний спротив, польська держава не обовязана була по думці д. Сен-

кевича признати й справити мильний напрям своєї внутрішньої політики, навпаки, ідея держави вимагала іншого поступування, яке автор може надто проречисто висловити, реактуючи гадки, слова й діла найталановитшого — по його думці — державного мужа того часу, князя Яреми Вишневецького: князь Вишневецький відчував обов'язок „карати без міри й милосердя“, він думав, що „гідність Речі посполитої“ накладає на нього обов'язок нищити козаків і мужиків (хлопів) до коріння (со до погі — улюблений вираз автора), саджати на колі й рубати голови козацьким послам; він присягає, „що потопить у крові мужицькі бунти“; роздумуючи в рішучу хвилю про свою роль керманіча державних змагань Польщі, він так зрисує свою діяльність: „розтоптати Запороже, пролити океан крові, зломити, знищити, роздавити, а потому лише відмінити надужиття“, „пожерти бунт і згодувати ся його тілом“, перед ним мріє поле, на яким лежать „сотки тисяч трупів“ і т. д. Читаючи всі ці пристрасні канібальські виклики, освічений читач наших часів поневільно попадає в здивування, яким чином зародилися в голові письменника XIX ст. ці криваві пориви, відповідніші прибічникам Нерона або помічникам Чингізхана ніж мислителям або артистам наших часів; між тим усі ці криваві бажання являють ся в повісті не яко вислід об'єктивного відтворення настрою епохи, але яко продукт політичних поглядів самого автора. Князь Вишневецький представлений ідеалом державної мудрости, горожанських чеснот і поборником правди та справедливости; автор так захоплюється своїм героєм, що доходить у відзивах про нього до богохульства, а всякий неувважливий відзив про Вишневецького називає богохульством (błuznierstwo); він обдаровує князя якоюсь надприродною силою, даною йому з гори, наслідком якої цілі тисячі козаків і населення цілих округів утікають на саму згадку імені „Яреми“, огорнені панічним страхом. У часі штурму козаків у Збаражі з'являється на валах твердині посеред знамен і смолоскипів князь Вишневецький, а козаки дріжать і випускають оружжя на його вид; може ми й помиляємо ся, але нам здається, що барви для цього ефектного образка позичені д. Сенкевичом із VI книги „Утраченого раю“ Мільтона... Ось до яких гераклевих стовпів догворюється автор, виходячи від зовсім справедливої думки — пошани для держави й устаненого ладу. Переборщування в розвитку цієї думки й неадекватне розуміння автором і суспільністю, що спочуває його творови, значіння державної ідеї можемо ми пояснити собі лиш одним мотивом, який свідчить про поворот до ліпшого в переконаннях польської інтелігенції. Польська суспільність протестувала безнастанно від кінця XVIII ст. проти тих державних організмів, серед яких розмістила її історична доля, і словом і 4—5 раз у протягу століття ділом; вкінці вона переконала ся мабуть про безосновність і незаконність своїх протестів, у переконаннях зайшов малий поворот і ненависна до сеї пори думка про святість державних улаждень і про переступність усякого бунту зайняла почесне місце в крузі суспільних принципів польської суспільности й виляла ся може в надто різких і необдуманих рисах під пером улюбленого белетриста. Щож, і слава Богу, лише на перших часах неохоти зайшли трошки за далеко й попали в другу скрайність, — прийдець ся лише сказати „trop de zele“.

Та коли в розвитку державної думки в автора „Огнем і мечем“ ми готові признати при всій пересаді в подробицях вірну вихідну точку, то друга основна гадка автора, — що Польща в XVII ст. була символом цивілізації, а Україна представницею дикости, — видається нам зовсім неправдивою

і в основі і в розвитку. Очевидно обидві народности укладали ся силою і природних етнографічних окремішностей і історичного виховання в різні типи культури, дуже часто неподібні до себе, а навіть супротивні; можливо, що в дану історичну хвилю частина цивілізації була дещо вища по одній ніж по другій стороні, але все се не дає права твердити, що боротьбу, яка вибухла в XVII столітті, характеризує виключно культуртрегерство з одного й абсолютна дикість з другого боку. Тут не місце викладати історію паралельного розвитку культури української й польської, — се завдання широких історичних праць і дослідів. Ми задержимо ся лише на хвилі, змалюваній д. Сенкевичом, і піддамо короткій аналізі наводжені ним самим дані.

(Далі буде).

Спогад.

Війна в повному розгарі! На величезних просторах від Карпат аж до Камчатки, від Білого моря аж по Дін, де живе понад сто наріжнородніших народів, уже два місяці без умовку лунають царські гимни, дзвенять патріотичні пісні, ллють ся палкі промови, відбуваються величезні, штучні здвиги, маніфестації, роздають ся гасла: „За веру, царя і атечество“, та „за освободженіє братев Славян спод чужеземнаво ярма“!.. Сі гасла немов водяні кола, штучно викликані на безкрайній поверхні, де не спіткавши жадних перешкод у своїм бігу, розходять ся і захоплюють навколо все більші та більші простори, безпечні, вони несуть ся й фальшиво відбивають ся на серцях багатоміліонової товпи, зроджують там якісь несвідомі пориви, бажання, думки, а тоді ще з більшою силою поширюють ся й розливають ся потоком найріжнородніших баламудств!.. У захваті таких штучно витворених настроїв, у шаленому патріотичному підемі проходять перші два місяці великої світової війни!.. День і ніч по всіх залізничних шляхах „великої, нераздельной матушкі Расей“ тягнуть ся нерозривно низкою довгі смуги возів—ешалони!.. „Веселі“ пісні, „бадьорі“ гасла підіймають ся гень аж понад хмари! Вивозять мільйони найкращих, найздоровіших синів кожного народу, заморожених цареславною політикою, обдурених надіями на своїх провідників-генералів, на свої „вищі цілі“, повні віри на скорі розбитте ворогів, на осягненне поставлених домагань, на скорий поворот до рідних сторін і на загальне покращанне своєї незавидної долі!.. І вони тяжкими кроками вривали ся в чужі території: бились, стріляли, різали, убивали, складаючи тутже на місці і свої незвичайно великі криваві жертви!.. А там по всій широкій матушці Росії бурхливим потоком розливали ся гримкі побідні гасла, вихвалювала ся всіма на весь регіон геройськість російського війська, бо хто не знає героя Крючкова, донського козака, що за три дні успів облетіти всі від найменшого провінціального до найбільшого із столичних кіно-театрів!.. А знов тих, що відїзджали на фронт, підсолоджувано новими, ще буйнішими маніфестаціями, ще кращими обіцянками!.. А назад повертали вже ешалони відмічені червоними хрестами!..

В моїй пам'яті яскраво відбили ся два малюнки з воєнного настрою! Кінець вересня... 14 р. На харківському вокзалі товпять ся тисячами городська публіка, переважно студентство, курсистки, гімназисти, учні найріжніших шкіл і т. д.; багато з носилками, з простирадлами в руках! На всіх обличчях хвилюють ся якісь нерозгадані, невхопіні риси, думки! В спокійнім гомоні, в уривках недокінченої речі, в кожному натякові, русі, відчуваєть ся так багато чогось переповненого, щирого, тонкого! Поїзд—показав ся!.. Загальна метушня, неспокій, непотрібна, зайва біганина! Десь з молодих грудей мимоволі вихоплюють ся крики й так недокінчені зачіпають ся в повітрі! На жіночі обличчя спала тепла роса—сліз! Поїзд зупинив ся! Товпа лявіною сунеть ся і вмент наповняє всі вагони! Дріжачими голосами ви-

словлюють, сердечні братні привітання! Беруть обережно ранених, кладуть на простирядна, спокійно здимають носилки на плечі й тихою, тихою ходю, щоб не зворухнути свіжо-болючих ран, несуть... На вулицях публіки зібралось ще більше, зі всіх боків несуться привіти, поздоровління, обсидають ранених великими купами квіток, кидають найрізніші подарунки! Скільки щирих спочувань! Скільки пошани! Скільки краси!...

Так минають дні, місяці! Пожежа горить—розгоряється, гарматний рев збільшується, криваві русла поширюються, земля щоденно засіваєть тисячами свіжих могил! А ешалони все йдуть і йдуть і кінця їм нема, а з поля бою повертають нові й нові!..

Наразі дивна стала ся річ! Дмухнуло иншою атмосферою, зявилися передчасні невдоволення, зродилися нарікання, забрехала нута розчарувань!... І тут уриваються солодкі речі промовців, зникають—гублять ся щирі російські патріоти, підупадають здвиги, маніфестації, побачили наслідки страшної війни!..

Святе Різдво ...14 р. Я знову на харківському вокзалі. Три ешалони тяжко ранених, хорих, мерзляків, либонь уже тиждень, як прибули з Карпат, стоять десь закинені аж на задній колії, повні невимовних мук, розпуки і сліз, без жадного догляду ждуть своєї „очереді“...

На площі вже нема товпи! Не чути привітів, не лунають уже більше зазиви в повітрі: „слава вам, горді сини великого народу“ й квітки відповіли ще до весни!... Защеміло серце й жалко мені стало сих останніх!..

Полонений *Кость Пархоменко.*

Мому народови.

Народе мій!

*Ти мови людської не розумієш,
Ти спідлив ся, ти став невольником, рабом,
Забув ти волю батьківську, у рабстві жисти волюєш,
Піднести голосу ти за свої права не смієш
І мовчки спину гнеш під царським батоєм.*

Народе мій!

*Зневірив ся в своїм житті ти,
Бо цілий вік — століття дурено тебе,
І старцем ти тепер тиняєш ся по світі,
І на своїй землі твої у злиднях діти
Навчили ся одному — зневажать себе.
Ти кажеш сам: на що тобі твоя Вкраїна?
Що слава батьківська тобі і що ганьба?
В краю своїм живеш ти наче на чужині,
В неволі загубив ти всі свої святині
І тільки в серці помсту затаїв раба.
Слітний і лютний ти усе кленеш і лави,
Кусаєш руку ту, що поміч простягла.
У злиднях зрієши, ти голодний, тільки й знаєш,
Що хліба з панських рук, що б'ють тебе, чекаєш,
Або хоч крихіток зпід царського стола.
Ти не забув одне, — отсе своє: „не нада!“*

*Сей окрик панський до своїх покірних слуг...
Ти перейняв його... і в нім твоя порада,
Весь ти — весь зміст душі плазуючого гада,
Що на йому відбивсь твоею пана підлий дух.
Соромлюсь я тепер твій признатись сином,
Бо ти згубив і мову і своє імя,
Бо сам ти зневажави рідную Вкраїну,
І для ярма в покорі знов згнавши спину,
І ждеши, як раб слухняний, знову напая...*

Народе мій!

*Де-ж честь твоя, твоя повага?
Де слози ті, що виливав ти у своїх піснях!*

*Де діла ся твоя колишня відвага,
Що скрізь крутом тобі од всіх одна зневала
І сам слітний ти гнеш на чужих ланах?...*

*А я! Я так хотів тебе комсь збудити!...
Я так шукав в душі для тебе гордих сліз,
Своїм огнем хотів тебе я запалити,
Свою вірою твою зневіру вбити,
Щоб ти воскрес, Народе мій, я так хотів!*

Полонений *Микола Струмок.*

По російській Україні.

Як громадянство й уряд на Україні прийняли москвофілів. — В київській університет не пускають жінок. Київська темрява. — „Великий день“ у Проскуріві. — Недостача нафти в Кременчуці та Камінці Подільським. — Таращанський нелад. — Зріст кооперації на Україні. — Бабський бунт на Поділлію.

„Новое Время“ в статі „Митарства Галичан“ скаржить ся на ворожість, з якою стрінуло москвофілів „відома частина російського громадянства й преси.“ Представивши добрий стан інших утікачів — Поляків, Лотисів, Вірмен, Естонців і т. д., „Новое Время“ пише: „І лише на „русских“ — Галичан, Буковинців і Угросів почала систематично вилити свою отруту відома частина російського громадянства та її органи. Частина київської, одеської, ростівської та столичної преси цькує безупинно „Народный Совет Прикарпатской Руси“. Правда, ся частина російського громадянства й преси завжди відкидала єдність „русского“ народу, завжди признавала право на самоозначення лише для іногородців і завжди піддержувала відщепенців „русского“ народу — мазепинців. Як се не дивно, але на деяку частину російського громадянства й преси теперішня війна, між цілями якої є й увільнення Прикарпатської Руси, не зробила найменшого вражіння. Галицько-руському народови та його провідникам довело ся незабаром переконатися ся, що і в Росії є багато людей і часописей, які працюють на славу „Мазепі“, а не Малоросії. Ще в часі окупації Галичини й Буковини в частині російської преси почули ся незрозумілі запити, а потім і відкриті закиди на адресу тих, що ціною страждань, а навіть і життя боронили „русского“ краю (!!!). По відступленню Росіян з Галичини всіх утікачів звідси, а навіть і закладників привитали громадянство й преса в Київі, тільки галицьких „русских“ ні, — скаржить ся „Новое Время“. На долю російських утікачів з Галичини зглянули ся лише два вірні приятелі Прикарпатської Руси, голова „Кієвского Славянскаго Общества“ проф. Флорінский і голова „Галицько-русского Общества“ Н. Стороженко. Міністерство внутрішніх справ дало „Народному Комітету“ з д-ром Дудикевичем на чолі одноразову заемогу в сумі 300.000 руб. та Татянинський Комітет 250.000 руб., а потім що місяця. Але втікачів по відомостях „Нов. Вр.“ набігло далеко більше, ніж Дудикевич мав грошей. Мало того, в Ростові знайшло ся багато Галичан, хоч і „русских“ по крові, але ворожо настроєних до Росії, а також і багато виселенців, примусово вивезених з Галичини, які домагали ся не лише допомоги, а й цілковитого забезпечення; вони твердили, що російське правительство, виселивши їх, повинно їм дати все, що вони втратили через примусове переселення, й підбурювали інших виселенців проти правительства та сіяли між ними незадоволення.“

Потім „Нов. Вр.“ стараєть ся обілити Дудикевича, про якого нераз писали поступові часописи, що він накрив багато грошей. Спростування „Народн. Сов. Прик. Руси“ не могли здержати божевільного танцю частини місцевої преси з „Приазовск-им Кра-ем“ на чолі, яка перенесла ся потім на сторінки „Рѣчи“, „Биржев. Вѣдомостей“, „Кієвск-ої Мысл-ї“ і т. д. Вимушена поступовою комісією ревізії діяльності Дудикевича й тов. урядовою комісією признала, що Дудикевич не лише правильно витрачував доручені йому гроші, а й без жадної заплати виконував з своїми товаришами тяжку патріотичну працю. Довідавши ся про наслідки ревізії, Бру-

сілов покликав до себе Дудикевича з його головними помічниками та підбадьорив на дальшу працю. Російське правительство в історії з Дудикевичем держить ся очевидно за сади: „рука руку мие.“

В київськiм університеті при голосуванні справи допущення жінок до університету голоси поділилися на половину; за допущенням жінок подано 29 голосів і стількиж проти допущення. Справу рішив негатиивно голос голови, ректора університету — Цитовича.

З освітленням у Києві стоїть справа зле. Повновласник у справі доставки засобів поживи Б. Берентович по славу до міністра внутрішніх справ телеграму такого змісту: „В Києві й київській губернії наслідком неправильного й неvistарчаючого довозу нафти її запаси цілком вичерпали ся. Населення, урядові й громадські інституції примушені задля недостачі нафти припинити вечірні роботи. Се відбиваєть дуже відемно не лише на добробуті населення, а й на загально-державних справах, бо багато інституцій скоротило виконання найважніших для держави праць. Дальша недостача нафти потягне за собою крайно небажані наслідки, особливо з наступленням довгих зимових вечерів. Крім того безп'яновий довіз нафти викликав страшну дорожню та спекуляцію на сiм ґрунті. В деяких місцевостях населення за фунт з великою бідю добутої нафти платить 80 коп. замість звичайних 7—8 коп. Нарешті в телеграмі говорить ся, що нафтовий голод можна припинити лише тим способом, що залізницям строго прикажуть ся довозити повну кількість нафти по місяця, хочби й доокружним шляхом. В Проскурові недавно відбув ся „великий день“: після місячної відсутности нафти, протягом якого часу населення пересиджувало довгі осінні вечери в цілковитій темряві, а поодинокі щасливі добували нафту, платячи по 1 рублеви за фунт, привезли до міста перші дві цистерни з нафтою. Уряд їх зарекував для потреб населення й видавав не більше ніж 5 фунтів на родину за особливими картками, що видавали ся на підставі цукрових карток. Світло осіало Проскурів. Але чи на довго? запитує проскурівський кореспондент „Кіевской Мысли“.

Таж сама часопись з 21 жовтня доносить з Кременчука: Нафтова криза трохи зменшила ся. Оголошення на крамницях „Нафти нема“ перестали загрожувати мешканцям темрявою. Почали продавати нафту по кілька фунтів на особу. Але зате вугольний голод прибрав поважні розміри. Ізза недостачі вугля припинено електричне освітлення й рух трамваїв.

У Камініці-Подільській поліція повідомила, що з недостачі нафти електричне освітлення припинить ся й нафти не будуть продавати населенню. Разом з тим поліція призначила й тверді ціни на свічки, щоб запобігти спекуляції. Останне причинити ся до того, що крамарі не будуть продавати населенню і свічок.

Про впорядкування розділу продуктів поміж споживачами дає дуже характеристичну побутову картинку не який небудь „лівий“ орган, а „Кієвлянин“ у дописі з Таращі на Київщині. Таращанський дописувач пише: Яке дурне безлад! Пора-б таки щось справді зробити, конче потрібно порадити, щоб люде не тільки з міста, але й з околичних сіл діставали що небудь, а не стояли цілими днями на холоді та в дощі. Вже два тижні, як у місті нема нафти, та ось зразу хтось скаже: привезли нафту до земства! Біжу до земської споживчої крамниці. Вже віддалік бачу великий натовп народу. Наближую ся, — чую гомін, лайку, навіть хтось комусь „накладає“ за розбиту посуду; дзеленчать пляшки та бляшанки. З безпекою для життя протискую ся до крамниці й чую, як якась дама просто молить приказчика дати їй нафти, а приказчик кричить їй на те: „нема!“ Діть геть, кажу вам! гукне в натовп приказчик, а одночасно з тим наливає мировому судді 15 фунтів, ще комусь 20 фунтів. Звичайно, що коли таке дієть ся, — люде гомонітимуть. Звідусіль чути голоси обурення, що приватні жидівські крамниці продають нафту по 10 коп., а земство по 17 коп. Оттакимже чином доводить

ся стояти, коли купуєш цукор, муку, мясо. При сій продажі встановляєть ся черга, за якою іноді наглядає, наділюючи покушців потиличниками, наглядач за порядком (поліцейський). В юрбі чути кешкування, що хтось мав карточку, а цукру йому зовсім не досить. Наглядач за порядком, добре накричавши ся, відходе геть, посміхаючи ся з народу.

Наші читачі знають вже, що таке дієть ся не в одній Таращі, а що в інших містах і селах справа з запровіянтуванням населення стоїть ще багато гірше. А всякі наглядачі за порядком всяких рані з гори аж до низу знають лише один спосіб: — кричати, наділюючи потиличниками, та сміяти ся.

Районний союз кооперативів пустив у рух у Гомелі фабрику мила й велику пекарню, заарендував також круподерню для роблення круп. Загалом наші кооперативні інституції, а особливо Київський Союз Установ Дрібного Кредиту з численними приналежними до нього місцевими кооперативами потрапили дуже вмілим веденням справ припинити ся не до занепаду сих інституцій, а до їх ще більшого розвитку, чим показали ще раз живучість нашої кооперативної та її вмінне пристосувати ся до воєнних обставин, не опускаючи при сiм до долу свого національно-українського прапору.

„Кіевская Мысль“ сповіщає, що 5 падолиета закінчила ся в одеськiм воєнно-окружнім суді справа бабського бунту в селі Дельфіновці, балтського повіту. В звязку з земською переписю населення та продуктів розповсюдила ся на селах чутка про привертання кріпацтва й неминуче підпорядкування селян поміщикам. Натовц, біля 100 жінок, посунув до попа Малиновича й почав вимагати від його сестри, що служить у земстві, повернення списків. Як каже акт обвинувачення, баби грозили дрючками й палицями та примусили звернути списки. Після сього вони почали гукати, щоб піп повернув їм якісь чорні книги, й лише тоді заспокоїли ся, коли піп заручив, що таких книг не має, і склав офіційльний протокол, що правительство не має наміру привертати кріпацтва. За се віддано під суд 8 жінок. На новім допиті на суді свідки відмовили ся від своїх обвинувачень проти бабів і воєнний суд, відкинувши обвинувачення в кермуванні бунтом і признавши лагодячі вини обставини, присудив усіх обвинувачених, кожна на 3 тижні арешту.

Огляд воєнних подій.

Як у попередніх тижнях, так і в минулім було на російськiм фронті від Риги по Карпати доволі спокійно. До більших боїв приходило тільки над Золотою Липою, де турецькі війська відбили кілька разів наступи Росіян, загнавши ся за ними аж під їх власні стрілецькі рови. Менші бої були на північ від Дрисвятського озера, на захід від Тернополя, на полудне від Станиславова, над Солотвинською Бистрицею й на полудне від Дністра. Росіяне не мали ніде найменших успіхів. Фахова військова критика називає російськiй фронт від Балтійського моря по Карпати не без справедливости перетомленим, а навіть спараліжованим. Більшої акції не можуть тут Росіяне зачати тому, бо вони вичерпані літньою офензивою, зрештою значну силу своїх військ мусіли вони вислати на поміч zagrożеній з усіх сторін Румунії. Недавно появили ся були в часописах вісти, що велика часть кавказької армії находить ся в дорозі на захід (значить, на східний фронт), а її начальний командант, великий князь Николай Николаевич, мав би обняти вищу команду на сході, заховану поки-що в тайні.

Чи й де кинуть Росіяне свою головну силу на поміч Румунії, нині ще не можна нічого сказати. Наразі ведуть вони з великою хоробрістю нечувано завзяті наступи й то серед дуже непригожих обставин в лісистих Карпатах і майже на цілім семигородсько-молдавськiм фронті, який вони обсадили майже в цілости своїми військами, так, що російська армія займає сим епособом найбільший тепер одноцільний фронт з усіх побовищ світа. Серед страшного зимна,

серед диких вертепів, гострих скель і небезпечних пропастей наступають тут Росіяне в різних місцях гірських просмиків на те, щоб з великими втратами вертати назад на свої давні лінії. Відколи з Румунією вельми круто, відтоді перейшли Росіяне в Карпатах й Семигороді до сильних наступів, аби з одної сторони влекшити їй оборону та звязати дещо австрійсько-німецькі союзні війська, а з другої сторони спробувати, чи не вдасться їм пробити ся на угорську рівнину. Досі не осягнули вони ні одного ні другого, а одинокка реальна користь сих наступів та, що вони посунули ся у двох-трьох місцях на кілька кілометрів уперід. Команду сього фронту обняв генерал-полковник архикнязь Йосиф, бо дотеперешній командант семигородського фронту, недавно ще наслідник австрійського престолоа, а тепер вже цісарь Карло став начальним командантом усіх австро-угорських оружных сил, а своїм заступником іменував полевого маршала архикнязя Фридриха. Архикнязь Йосиф вславив ся першою військовою зимою в Карпатах, а опісля кампанією над Сочою.

Над Румунією нависли чорні хмари. Кождий день приносить там важні події, з кождим днем стає її положення скрутнішим. Війська центральних держав посувають ся там з двох сторін нестримно вперед і займають оселю за оселею, село за селом, місто за містом. У звідомленнях генеральних штабів читаємо щодня про нові успіхи оружа військ центральних держав, про великі здобутки в полонених, гарматах, скоропалах, муніції і припасах поживи. З більших і важніших міст зайняли в останніх часах союзні війська Камполонг і Пітешті, а 4 грудня вибороли велику перемогу над рікою Арджезуль. Значна добича по сій перемозі поки що не почислена, та мусить вона бути, судячи по описі битви, величезна, коли в попередніх днях, в яких бої були менше завязаті й менше криваві, Румуни тратили пересічно кілька тисяч полонених денно. Попри инший воєнний матеріял здобули союзні війська в останніх днях понад 50 румунських гармат різного калібру. Вельми важною подією останніх днів треба уважати злуку армії Фалькенгайна з півночі й німецьких і болгарських і турецьких сил з полудня, що перейшли недавно на північний беріг Дунаю, про що ми вже в своїм часі писали. Ся злука важна тим, що румунські сили, які стоять на півночі від Кладово, являють ся замкненими з усіх сторін і мусітимуть або зложити оружа або пробувати пробити ся, що може їх усіх завести до — гробу. Одно й друге для недавно ще такої бундючної й певної себе румунської армії являється вельми трагічною подією. Коли зважити, що столиця Румунії—Букарешт, загрожена з усіх сторін, уже в середу впала в руки військ центральних держав, доля Румунії була б гідна пожалування, якби її династія та її відповідальні й провідні політики не були самі тому виною, що втягнули свою вітчизну у вир світової війни, в якій вона може легко розлетіти ся. Так, як тепер стоїть справа, значний шмат найкращої і найурожайнішої частини Румунії, а також велика часть Добруджі, опинила ся в руках центральних держав і їх союзників Болгар, не рахуючи високих жертв у людським матеріялі, великих страт у муніції, припасах поживи, руйні краю і т. д. Ось до чого довела злочинна політика румунських злочинців на найвищих відповідальних місцях! В Добруджі нема тепер значніших подій. Недавно відбили там Болгари напади Росіян і здобули два панцирні англійські автомобілі разом з залогою. Коли читати докладні описи битв на румунських фронтах в різних денниках, стає ясним, що обидві воюючі сили стягнули там величезні маси військ, відчуваючи, що від вислідів сих битв залежить дуже багато. Коли-ж, не зважаючи на се, війська центральних держав горою, то се свідчить як найкраще про їх дисципліну та вправу, а передовсім про їх умілий провід.

На західнім фронті крім боїв артилерії й незначних місцевих наступів на захід від Серр, на північ від Гедекур і під лісом С. Пієрре Васт не було в останніх днях ніяких більших боїв. Велика битва над Соммою застрягла знову, отже тим самим пропали надії Англійців і Французів, які

вони привязували до великого наступу над Анкром. Не вийшло нічого з великого марнотравлення людей і муніції, бо французько-англійська офензива розбила ся в крові й болоті. Часописні справоздавці пишуть, що на західнім фронті тепер задля вічної слоти всі наступи являють ся просто безвиглядними. Значна частина гранатів в розмоклій землі загалом не вибухає, а перемоклий і переморожений вояк не годен багато вдіяти заболоченим крісом. Мабуть з сеї причини висилав французько-англійський генеральний штаб до наступів в останніх боях не власних горожан, а австралійські дивізії, які сильно здесятковано. Здесятковані, а то й витяті зовсім на західнім фронті й инші відділи, зложені з барвних помічних народів.

На італійським фронті панує вже майже п'ять неділь розмірний спокій. В останніх днях стало там дещо живіше. Над Сочою і на височині Карету заграла знов артилерія, а декуди прийшло до наступів при помочи мін і ручних гранатів. Італійці не мали ніде ніяких успіхів.

Армія держав порозуміння на Балкані під проводом ген. Сарая по зайняттю Монастира й по невдалій пробі посунути ся дальше вперед не зачинала ніяких більших підприємств. Тільки в кількох точках приходило там до стріч передніх англійсько-сербських відділів з болгарськими й німецькими патрулями.

На турецьких фронтах зовсім тихо. Значну частину своїх військ кинули Турки на поміч своїм союзникам в Добруджу та в Галичину.

I. H.

Політичний огляд.

Розказом з 2 грудня б. р. обняв австрійський цісарь Карло найвищу команду над цілою оружною силою монархії. Се випливає з правного становища цісаря, що він є найвищим начальником усіх військ монархії на суші й морі. В Австро-Угорщині заведено перед кількома літами виїмковий стан. З огляду на свій старечий вік бл. п. цісарь Франц Йосиф I віддав 1912 р. начальну команду армії тодішньому наступникови престолоа Францови Фердинандови. По забиттю наступника престолоа бл. п. цісарь іменував архикнязя Фридриха начальним командантом; тепер новий цісарь згіданним розказом перейняв у свої руки сей найважніший атрибут монарха, а заступником найвищого начальника армії іменував архикнязя Фридриха.

Бувшого міністра внутрішніх справ Австрії в міністерстві гр. Штірка, князя Конрада Гогенльоге, іменував цісарь міністром спільного скарбу, а разом з тим управителем Босни й Герцеговини. Князь Гогенльоге належить до найвищих австрійських державників, — його ціхує новітній світогляд, дуже близький до правдивого демократизму, та здоровий погляд на поплутані національні відносини в Австрії. Він є прихильником перестрою Австрії на основі автономії народів і тому шкода, що в пору, яка аж кричить за модерними доцільними реформами, повірюється сьому мужеві незамітне й невлилове становище, замість покликати його до такого уряду, де міг би віддати державі великі услуги. Одначе говорять, що теперішній уряд тільки переходив до уряду президента міністрів.

Президія новооснованого союзу всіх чеських парламентарних послів була сими днями на авдієнції у президента міністрів д-ра Кербера. Др. Кербер заявив, що його правительство привязує головну вагу до того, щоб усі політичні справи Австрії полагоджувано конституційною, себто парламентарною дорогою.

Отся заява президента міністрів затрівожила німецьких радикалів з табору Вольфа, бо вони домагають ся, щоб уперід дорогою цісарських розпорядків переведено „відславлення“ Австрії, себто відокремлення Галичини й усунення з віденського парламенту галицьких послів, а щойно тоді щоб покликано парламент до діяльності. Сим способом бажать радикальні Німці забезпечити Німцям дві третини голосів у парламенті й такий парламент мав би поухвалю-

вати закони, які зміряють до германізації Австрії, особливо до приборкання Чехів.

Слідом за сим німецькі радикальні посли звернули ся до д-ра Кербера по вияснення. Що довідали ся, не знаємо, однак можемо догадувати ся, бо по розмові з д-ром Кербером відбуло ся бурливе засідання парламентарного клубу німецьких радикалів, на яким загрожено д-рови Керберови опозиційним становищем, як що він не схоче піти за німецько-шовіністичним шнурком.

Як бачимо з того, справа відокремлення Галичини комплікують ся й не можна її так легко перепроводити, як декому на перший погляд видаєть ся. Тільки Поляки поводять ся так, якби вже мали її в кишені.

Цікавих подробиць довідемо ся про се з „Frankfurter Zeitung“, а саме, що над уложенням відповідних законних постанов — про відносини відокремленої Галичини до Австрії, про внутрішнє уладження Галичини, розширення компетенції галицького союму і т. д. — працює міністер для Галичини д-р Бобжинський при помочи бувших міністрів гр. Агенора Голуховського та д-ра Біліньського. Ся праця йде скоро наперед, бо вже над тим ломлять собі голову, яку назву дати майбутньому начальникови відокремленої Галичини, щоб і відповідала змістови його власті й навязувала до історичних традицій польської держави. Найбільше виглядів має мати назву „канцлер“, а найбільше виглядів на перше канцлерство гр. Агенор Голуховський.

Ще цікавіша від сих комбінацій є вістка, подана в тій самій статі, що бувший президент міністрів гр. Штірк ще в місяці червні 1916 р. інформував „довірочно“ польських політиків, що відокремлення Галичини се порішена справа.

Сей факт дуже характеристичний для бувшого президента міністрів! В осени 1915 р. інформував „довірочно“ українських політиків, що Галичину поділить ся і з української часті утворить ся українську провінцію, означував навіть границі сеї майбутньої провінції, а то границі вищого кравого суду у Львові; в літі 1916 р. інформував Поляків, що рішено цілу Галичину відокремити, а десять днів перед своєю смертю, отже в осени 1916 р. впевнював українських політиків, що в рішенню про поділ Галичини не зайшла ніяка зміна, але се наступить аж по закінченню війни.

Характеристичні сі „довірочні“ інформації й на сей і той бік, характеристичне проволіканне й відкладанне всього на завтра, характеристичний страх перед яким і відкритим ставленнем справи, перед яким небудь рішучим кроком. Хто знає? Може й мають рацію ті, які вперто твердять, що якби гр. Штірк був жив, було-б не прийшло до проголошення заповіді відокремлення Галичини дня 5 падолиста; може був би дальше відсував на завтра й „довірочно“ інформував і сих і тих — от, „аби гандель йшов!“

До характеристики гр. Штірка докинув кілька цікавих уваг посадик міста Відня др. Вайскірхнер. При нагоді нарад над прокормленням населення Відня сказав менше більше так: „Як колись буде написана історія державної господарки під час війни, світ довідаєть ся, скільки добрих, розумних і доцільних пропозицій щодо апровізації Відня розбило ся о те, що бувший президент міністрів гр. Штірк не дав ся склонити до ніякого рішучого кроку, все зволікав, усе відкладав на завтра, а тимчасом відповідна пора минула й тепер годі зле направити.“ Справді годі зрозуміти, як людина, що держала ся засади „якось то буде“, убивала всяку ініціативу, крутила, як швець шкірою, а всякий голос критики давила безмилосердно, — могла так довго правити державою серед таких незвичайно трудних обставин. Австрія мусить мати багато здорових життєвих сил, коли такий „державний муж“ не доїхав їй кінця! . . .

Що справді ті сили є, що є люде, які бажать, аби Австрія була пристановищем для народів, яким доля не дала державної самостійности, щоб в Австрії кожному її народови було добре, свobodно й вигідно, про се свідчать голоси хочби віденської політично думуючої публіки, що в міру

того, як політичне життя зі зміною міністерства стало свobodнійше, щораз частійше підносять ся.

В однім з попередніх наших „Оглядів“ ми згадували про два збори, на яких обговорювано питання відокремлення Галичини та прийнято домагання національної автономії. Треті такі збори відбули ся дня 4 грудня в залі Французького Готелю, уладжені „Німецьким демократичним Товариством“. Адвокат др. Максиміліян Штігліц, член Ради першої округи Відня, виголосив знаменито оброблений реферат, в яким дав короткий, але дуже прозорий і ясний огляд історії українського народу аж до останніх часів. В тім огляді не було, розумієть ся, подробиць, але було все, що важне й характеристичне. Се був вступ до властивої річі: представлення положення українського народу в Галичині. Тут референт був докладнійший: на основі джерельних матеріялів (статистика господарська, національна, культурна, стенографічні протоколи парламенту, наради кромеризького союму, петиції й меморіяли) представив докладний образ Галичини, починаючи від того, як сей коронний край повстав і як його зіплено в одну цілість, які опісля були пляни щодо адміністративних уладжень краю, як стирали ся під сим оглядом змагання Поляків і Українців і як рішено се питання в користь Поляків. Референт розглянув опісля наслідки такого рішення не тільки для Українців як окремого народу, але загалом для культури краю: передовсім шкільництва, потім соціальних відносин і господарської продуктивности. Накождім кроці виказував статистичними цифрами гірке упослідження Українців і, звертаючи увагу на се, що Галичина се шпихлір Відня, дуже важний резервоар рекрута, а як пограничний край притягаюча точка для народів, неволених Росією, передовсім Українців, ствердив, що не може бути байдужним для горожан Австрії, який лад панує в Галичині й чи народи, що заселяють сей край, з нього вдоволені. Дотеперішнім станом річей не могли бути вдоволені Українці; заповіджене відокремлення Галичини ще більше загрожує інтересам українського народу. Одинока рада — сотворити окрему українську провінцію з областей, заселених Українцями. В сім напрямі поставив референт резолюцію. Реферат був такий вичерпуючий і так основно оброблений та опертий на дійснім матеріялі, що в дискусії не треба було нічого додавати. Та не зважаючи на се, дискусія була, але на жаль не стояла на висоті реферату. Дуже прикро й дивно, що українські посли бойкотують такі збори. Атже демократичним політикам слід би звертати ся передовсім до опії горожан, а не будувати все на ласці міністрів, яка, як звісно, їздить на дуже сорокатім коні! Збори прийняли резолюцію з домаганням утворення окремої української провінції яко складової часті Австрії. Ініціаторам зборів, а особливо референтови належить ся від нас подяка.

Німецький парламент ухвалив закон про „обовязок служби вітчизні“ (Vaterländische Dienstpflicht). На чім полягає сей обовязок, ми мали вже нагоду вияснити. Не було ані одної політичної партії в німецькім Райхстагу, що принципіально противила ся-б такому закону. Праві партії готові були прийняти закон без найменшої зміни, ліві домагали ся поправок і осягнули. Ходило про се, щоб забезпечити суспільність перед надужиттями з боку тої власті, яка буде виконувати постанови закону. Щоб сьому зарадити, треба було вже в законі сотворити обезпеку, що примушені до робіт дістануть відповідну винагороду, що користаючи з примусу до праці, приватні підприємства не будуть тим коштом збагачувати ся, що молодіж у шкільнім віці не буде відірвана від науки. Завдяки енергічній поставі лівих партій, одержано сі обезпеки. Примус буде істнувати тільки такий, що кождий здатний до праці мусітиме працювати, але матиме право свobodного вибору, в якого підприємця. Щоб поладжувати спори межи підприємцями й робітниками, сотворить ся в кождім повіті уряди, зложені по половині з робітників і підприємців, при кождій генеральній команді будуть роземні суди, інстанція, вища над урядами

згоди, так само зложена по половині з робітників і підприємців. Для полагоди справ управи утворить ся в кождім повіті раду, зложену так само по половині. Робітничі організації, які дотепер уважало ся злом, котре „на жаль“ треба терпіти, але не можна признавати, признаєть ся тепер публичним органом, що має право забирати голос в імени робітництва.

Але закон законом — збірка параграфів. Головне, як його переведеть ся в життя. Як даний закон пристосовувати в практиці, рішають постанови про виконання закону. Дотепер само правительство, не питаючи заступників народу, видавало такі постанови. Найкращий закон не помагає, як постанови про виконання підуть всупереч інтересам широким мас. Щоб сьому зарадити, Райхстаг постановив, що правительство може видавати такі постанови тільки при згоді комісії Райхстагу, зложеної з 15 членів, крім того воєнний уряд обовязаний інформувати сю комісію про всі важніші справи.

Отся постанова важна тим, що вибраних загальним голосуванням послів допускає до участі в управі державними ділами. Є се великий крок до демократизації. Дотеперішнє конституційне життя відділювало гостро законодавство й парламентарну контролю від управи, парламент не мав участі в управі, управа спочивала виключно в руках правительства. Закон про обовязок служби вітчизні робить перший вилям у сій засаді.

Загалом воєнні закони Німеччини заслугоують дуже на те, щоб їм ближше приглянути ся. Головною характеристичною ціхою тих законів є розвиток в напрямі до усуспільнення, подруге щораз дальше ідуче зрівняння прав і обовязків, потретьє офіційне признание суспільних організацій, передовсім робітничих, вкінці поступенне пересуненне власті з правительства на цілість народу, заступлену парламентом. Війна, що принесла людству стільки нещастя, жорстокости та знищення, дає у внутрішнім життю держав нові вартости, які наче дороговкази витичують шлях будучого розвитку європейських суспільностей.

В Англії вибухла міністеріяльна криза. Публична опінія домагаєть ся уступлення президента міністрів Ескіза й державного секретаря для заграничних справ Грея. Сю кризу спричинили воєнні неповідження Англії. В середині міністерства є дві партії. Партія, на чолі якої стоїть лорд Джордж, жадає висилки до Солуня великої армії з 500.000 до мільона жовнірів і перенесення сим способом точки тяжкості війни на Балкан. Закидують дальше Ескізови, що він за мало енергічно веде війну, що готов навіть уже тепер заключити мир. Ся воєнна партія хоче повалити Ескіза, на його місце поставити лорда Джорджа. Рівночасно росте рух за миром. Що тижня відбуваюють ся в Лондоні сотки робітничих віч і ухваляють ся домаганне, щоб правительство робило приготування до заключення мира. Супроти кризи в міністерстві Ескіз заявив у парламенті, що парламент треба відпочити до полагоди кризи, але заявив рівночасно, що король обстоєє політику Ескіза й, хоч прийшли б інші люде на міністеріяльні місця, і політика і спосіб ведення війни зостануть ся такі самі.

* * *

Японія використовує європейську війну, щоб запевнити собі перевагу у східній Азії, панування на Тихім океані й необмежений вплив на Китай. Сей зріст значіння Японії відбуваєть ся коштом інтересів Америки й Англії. Щоб його припинити, Америка пре до союзу з Англією, але заключення такого союзу Америки й Англії против Японії можливе тільки по закінченню війни. Тому Америка заінтересована в найскорішій закінченню війни, тому Вільсон пре до мира й хоче обняти посередництво.

* * *

В Греції запанувало воєнне замішання. Щоб присилувати грецького короля до видачі оружя й муніції, почвірне порозуміння висадило в порті Пірею коло 6000 жовнірів

і приказало похід на Атени. Вірні королеви війська почали стріляти на війська порозуміння. Згинуло особливо багато французьких жовнірів, а навіть вищі офіцери. Король завізвав свої війська, щоб не дали порозумінню обсадити в Атенах тих будівель, які займало досі грецьке військо. При вході військ порозуміння до Атен грецьке військо почало правильний огонь.

Також цивільне населення стріляло з усіх усюдів на військо порозуміння. Супроти того військо порозуміння почало острілювати Атени, кілька гранатів упало на королівський дворець, у столиці запанував переполох. Прийшло вкінці до завішення оружя на таких умовах, що 1. війська порозуміння подали ся з Атен під сторожею грецького війська, 2. король згодив ся видати шість батерій гармат порозумінню, задержуючи решту оружя для свого війська. Серед населення проявило ся велике обурення проти почвірного порозуміння передовсім тим, що сотки тисяч резервістів (запасних) зголосило ся добровільно в ряди армії.

Німецький професор др. Макс Зерінг може послужити доказом, що й між німецькими ученими не бракує таких, які готові торгувати народами ніби безсловесною худобою. В польській газеті, видаваній в Берліні під редакцією Фельдмана, бувшого видавця „Krytyka“, — *Polnische Blätter*, оголосив статю, в якій домагаєть ся, щоб Полякам у заміну за втрату Познанщини відступити українські області на схід від Буга для польської експанзії й колонізації. Нема що додавати, що подібні пляни мусять стрінити ся з найсильнішим і найсердечнішим опором і протестом Українців. Україна — для Українців се наше гасло й програма, від якої ніколи й за ніщо ані на крок не відступимо в нічию користь!

В. Т.

Посмертна згадка.

Генрик Сенкевич.

В десять днів по заповідженню утворення Польського Королівства вмер у Швайцарії у Vevey один з найбільших польських письменників — Генрик Сенкевич. Уродив ся 4 мая 1846 р. на Підляшю у Волі Окшейській в родині дідича. Гімназію і філософичний виділ скінчив у Варшаві. В 1873 р. почав писати в „Gazet-i Polsk-ий“ фейлетони під псевдонімом „Litwos“, з яких пробивали ся поступові думки. В 1876 р. відбув з Варшави подорож і обїхав Німеччину, Францію, Англію й північну Америку. Листами з дороги й тодішніми новелями здобув собі письменницьку славу. Міжтим його погляди стали щораз більше отрясати ся з поступових налетів, а на се вказують не тільки його дальші писання, але й обняття в 1882 р. редакції консервативного варшавського „Slow-a“. В 1884 р. став друкувати у варшавськїм журналі „Tygodnik Pustrowany“ повість з часів Хмельниччини п. з. „Ogniem i mieczem“, за якою пішли повісти „Potop“ і „Pan Wołodyjowski“, що разом утворили трильоґію. Інші повісти Сенкевича: *Bez dogmatu, Rodzina Polanieckich, Quo vadis, Krzyżacy, Na polu chwaly, Wiry, W pustyni i puszczy, Legiony* і т. д. В почеснім дарі дістав від Поляків за літературну творчість двір „Oblegorek“. Польська суспільність звичайно ставить найвище такі твори Сенкевича, які не дають йому ніякого почесного свідоцтва (пор. В. Антонович про повість Г. Сенкевича з часів Хмельниччини п. з. „Ogniem i mieczem“), а в тіни лишають його прегарні дрібні оповідання, вільні від ненависти до різних народів, осіб і станів, що мусять бути чуже великому письменникови. Направить сю помилку хиба будуча літературна критика в Польщі. Пригадаємо, що Сенкевич вмшав ся у своїм часі в студентський рух за українським університетом. Коли студенти Українці, арештовані в 1907 р. за демонстрацію на львівськїм університеті, уладили в слідстві голодовий страйк, Сенкевич, очевидно інспірований галицькими Поляками, прислав до віденського денника „Die Zeit“ статю, в якій оклеветав студентів, що вони голодували при мясі та фляшках вина. За се оскаржили його обиджені й віденський суд присяжних засудив його на кілька днів арешту з заміною на гривну.

Вісти.

Полонені за організацією українського національного війська. Група полонених Українців в однім австрійським таборі в письмі до Союзу визволення України пише між иншим таке:

„В теперішню тяжку годину для України, коли рішається доля цілого українського народу, — ми, її сини, сидимо та втішаємо один другого, що може в сій війні добудемо кращу долю для України... Вже пройшло більше ніж два роки братовбійчої війни й крові вже пролито ціле море, а чи зробили ми що для України, щоб ми були певні того, що після сєї війни ми получимо всі права людини та зможемо розвивати ся вільно? Майже нічого.

„Бачите, що люде сього світу свій добробут, права на національну незалежність, економічні права добувають тільки фізичною силою, духовна сила тут являється тільки двигателем-пружиною, яка робить рух, а не чим иншим. Щоб і нам добути свої законні права на національну, політичну, економічну й державну незалежність, треба виступити активно в сій війні й бороти ся за свою кращу долю, за долю України. Для того-ж, щоб виступити нам, треба зорганізувати своє військо“...

Заходи чернігівського земського зібрання коло української школи. Чернігівське повітове земське зібрання ухвалило поробити заходи, щоб дістати дозвіл вести науку в народніх школах в українській мові, щоб допустити виклади українознавства в учительській семінарії та в учительських інститутах, аби допустити книжки на українській мові до народніх бібліотек і читальень. Повітове земське зібрання просило губерньське земство піддержати сї заходи.

Російські Українці про розв'язку української справи. В ч. 14605 „Нового Времени“ з 14 падолиста н. ст. читаємо в рубриці „Серед часописей і журналів“ таке: „Під шум світових подій наші Українці приймають усі міри для пропаганди ідей „самостійної України“ за границею, а зокрема в Англії, стараючи ся вмовити в наших союзників, що українські губернії треба встановити в будучім устрою Європи на ряду з Бельгією, Польщею, Сербією і т. д.

„Украинская Жизнь“ цитує характеристичну щодо сього статю, яка, розуміється, походить від українських кругів, з англійського журналу „Atheneum“. Трудно представити собі статю з більшим перекрученням історичної перспективи ніж у представленню автора сєї статі. Замовчуючи про обставини, що викликали прилучення до Росії Запорозької Січі, яка зовсім трагично в боротьбі з Польщею, що була їй не під силу, та врятувала ся від остаточного знищення тільки завдяки обороні Росії, автор представляє цілу російську політику лиш як таку, що позбавила „Україну“ її давньої самоуправи та ввела кріпацтво. Далі з такою самою погордою до історичної правди пояснює ся, що реагуючи на церковні утиски (? се з боку Росії, що увільнила українські церкви від жидівської аренди! Ред.), українська нація en masse (?) переходила на унію“.

Цитуючи з одушевленням сю свідому брехню, обраховану на неосвідомленість англійської суспільности, „Украинская Жизнь“ з вдовolenнем згоджується з автором цитованої статі, що „українське питання є одною з політичних проблем, яка повинна викликати найсерйознішу увагу з боку членів будучої мирової конференції“ (стор. 62).

Як що пп. Українці будуть старати ся завоювати собі міжнародні симпатії безсовісною брехнею та клеветами на Росію, можна наперед передказати, що вислід сих змагань певно буде зовсім не той, на який вони рахують. Ми подали текст „Нового Времени“ з усіма нововременівськими знаками питання й замітками, бо такий текст більше говорить від збивання нововременівської „історичної правди“.

Український вечір у товаристві приятелів літератури „Кляуз“. Товариство приятелів літератури „Кляуз“ в Берліні уладило 13 падолиста с. р. публичну вечірку, на якій пані Марія Люке деклямувала кілька поезій Шевченка. Закінчив сей ряд українських деклямацій „Заповіт“, що зро-

бив на зібраних велике вражіння ясністю й силою політичної думки та глибиною ліричного відчуття. У вступі до деклямацій пані Люке посвятила кілька заміток значінню Шевченка для українського народу, підносячи при тим і деякі моменти з біографії поета-кріпака, співця й пророка поневоленого народу.

„Українці під Габсбурзьким скиптром“. На таку тему мав проф. др. Гундертмарк у „Товаристві Старовини“ в Мюнстері виклад дня 27 жовтня. Бесідник оповів наперед дещо з української історії, подав скількість сього другого з ряду славянського народу й зазначив, що положення Українців куди краще в Австрії ніж в Росії. „Нарікання Габсбурзьких Українців торкали ся особливо польської управи й довели з часом до великого незадоволення, яке використали Москалі при помочи рубля.“ Референт змалював старі українські звичаї й обичаї, які супроводять життя Українця від колиски до гробу, та релігійні відносини. Українці представляють ся референтови по всім, не зважаючи на їх найтяжшу недолю, народом великої незужиткованої життєвої сили. „Як далі рішиться ся їх політична доля, се питання будуччини, на яке ще ніхто не може певно відповісти; але як не випадуть кістки долі, одного мусить ся побажати сьому народови: вільнїйшого розвитку, який привів би до сильного розцвіту все те добро, що ще так дуже часто сховане.“

Замір російського царя анектувати Галичину й Буковину. „Колоколь“ довідується з міродатних джерел про намір царя безпрованочно анектувати зайняті часті Галичини й Буковини до російської держави. Ініціатива вийшла не з військових, але з двірських кругів, які хочуть викликати сильне вражіння не лише в Росії, але й в Європі. „Новое Время“ витає сей плян з вдовolenнем яко на праву тої втрати престіжу, що повстала наслідком проголошення незалежності Польщі. Далі „Нов. Вр.“ висловлює жаль, що польська справа викликала розлім серед російського громадянства, та заявляє, що Росія повинна зайняти сильне, непохитне становище не тільки супроти Німців, але також супроти Поляків?

Східно-європейські вечірні. На „Східно-європейським вечері“, відбутім 15 с. м., „Давіс Тріч“ предложив виклад про економічні підстави будучого Польського Королівства. При сотворенню з польських земель, які були дотепер під пануванням Росії, нової державної, а за тим і економічної цілості повстає та трудність, що польська промисловість, яка мала ринок збуту в російським центрі та в областях російської Азії, по сотворенню самостійної Польщі буде відтята від свого ринку кордоном і тим способом тратить підставу свого існування або буде мусіти примістити ся до нових обставин, шукаючи нових ринків і улажнюючи ся відповідно до того технічно й фінансово.

Сї економічні труднощі потягають за собою й політичні наслідки, родячи в польській суспільности політичну орієнтацію, яка не може сприяти сконсолідуванню нової польської держави та політичному й економічному веденню її в тім напрямі, який відповідав би інтересам центральних держав.

Друга політична трудність для польської держави виникає з національного питання чи, ліпше сказати, з цілого ряду національних питань, які ся держава буде мусіти розв'язати. Поминаючи вже українське питання, литовське й білоруське, стане на порядку дня упорядкування національного й економічного положення Жидів, що становлять у Польщі поважну меншість.

Позитивної відповіді, як всі сї труднощі треба побороти, п. Тріч не дав, кажучи, що час порадить на все. Отже треба здержати ся з радами й дефінітивним осудом у надії, що центральні держави в ролі основника та правительства нової держави найдуть відповідний спосіб співжиття — політичного й економічного, який вийде на добро обох сторін.

Пастор Альтгаузен, який яко парох в Рівнім перебував на Волині понад 20 літ, змалював положення німецьких

колоністів у Росії під режимом самоволі та в атмосфері підозрівання німецького „засилья“.

З Чернівців. „Кієвская Мысль“ з 8 падолиста доносить: Учора повернула до Києва з Буковини повновласниця київського відділу Татянинського Комітету А. Жекуліна, яка їздила до Чернівців для дальшої організації філії київського відділу у Чернівцях. Філія заснувала там дві безплатні їдальні для місцевого населення, захоронку для 62 дітей і школу з наукою на місцевих мовах. Незабаром мають відкрити ще одну школу тогож самого типу.

„Галицко-Русское Общество“. „Новое Время“ доносить, що на останніх зборах „Г. Р. О.“ д. Вергун мав відчит про «Румунський виступ і долю „Зеленої Русі“», а І. Ніканоров про „Галичину“. По відкриттю зборів голова А. Васілев привітав тепло присутнього представника чеського народу І. Дюріха. Потім збори, стоячи, ушанували пам'ять вмерлого в Ростові н. Д. історика „Прикарпатської Русі“ — Свістуна. Перший прелєгент оповів про свої вражіння з подорожі до Румунії, висловивши при сїм погляд, що нещасливі воєнні операції Румунії спричинив вивіз нафти й засобів поживи до центральних держав і їх балканських союзниць. Але воєнні операції, по його думці, повернуть ся ще на добре й від сього залежатиме доля Буковини — „Зеленої Русі“. М. Акацатов запропонував прийняти резолюцію, в якій він стверджує, що безупинне цькування архієпископа Евлоїя, яке провадить деяка частина преси, є безпідставним. Акацатов покликують ся на особисті спомини й погляд польської часописи „Czas“, доводячи, що Евлоїй не наvertsав примусово на православне населення Галичини. Перед закриттям зборів Васілев перечитав переклад славянофільського вірша Дюріха.

„Колоколь“ в „обороні“ Литовців і Білорусинів. Надія відбити Польщу зникає вже цілком у російських чорносотенних націоналістів і вони не вважають вже потрібним обстоювати польську автономію. Що більше, орган чорносотенного російського повітства — „Колоколь“ виступає проти шляхетських привилеїв Поляків на Литві й Білорусі, зрештою також у великій мірі зайнятих Німеччиною. „В яку форму виллеть ся розв'язанне польського питання, — ми не знаємо, але в нас не було й нема сумніву щодо того, що Поляк, чи в Білорусі, чи в Литві, чи в центрі Росії, більше любитиме Польщу ніж Росію... А коли се так, то нема причини припускати, що польська шляхта, діставши в Польщі та Білорусі ті права, які має шляхта в центрі Росії, й діставши власть у краю в свої руки, не буде змагати до Польщі, не буде в сїм краю авангардою Польщі... Товариство славянської взаїмности підписало вже хартію польських вільностей, прийнявши резолюцію про необхідність уділення Полякам і на Білорусі та на Литві цілковитої рівноправности“. Проти надання рівноправности польській шляхті „Колоколь“ рішучо протестує, заявляючи, що користуючи ся своїми шляхетськими правами, Поляки сядуть на шию литовській і білоруській масі, „яка лише тим і винувата перед нами, що лишила ся вірною православної вірі та „русской“ народности“. Останнє речення в органі чорносотенного шовінізму показує дуже яскраво, що Росіяне старають ся скорше звалити польську шляхту з шиї литовського та білоруського населення лише для того, щоб самим без польської конкуренції міцнійше умосити ся на сій шії. „Вірність“ литовського населення православної вірі є такоюж смішною брехнею, як і „вірність“ Білорусинів „русской народности“, але ся брехня показує, що російські шовіністи готові до нового русифікаційного походу на Литву й Білорусь, коли сї країни повернуть під власть царату.

Занепад російського славянофільства. На славянським обіді в Петербурзі Башмаков заявив між иншим у своїй промові: „Румунія пізно виступила разом з нами, але всеж її виступ ослабить наших ворогів, а от в російським органі не все добре, ми переживаємо кризу в трьох верствах. В горішніх верствах нема зрозуміння славянської ідеї, серед населення поширили ся розпуса й жадоба грошей, а в низших верствах населення також заводять ся гріш..

Славянство зможе жити після страшного напору війни лише тоді, коли Росія буде грати в нїм ролю гегемона.“ Член Державної Думи, князь Мансірьов, ще виразнійше представив образець розкладу столичного громадянства. „Бюрократія, інтелегенція, преса — все проти російських засад; жадоба набутку — от болячка поза нашим фронтом... Росію готові віддати у власть міжнароднього капіталу, якому так запопадливо служать люде з російськими назвищами, але для яких дорогі не слава Росії, а особисте збагачення. Жадоба грошей пробила собі шлях у всі верстви нашого суспільства й се може привести Росію до загину.“

Законопроект про товариства й союзи. Міністерство внутрішніх справ, як відомо, не прийняло пропонованого членами Державної Думи закону про товариства й союзи та заявило, що бере на себе розробленне відповідного законопроект. Тепер відомі ті основи, на яких міністерство буде свій законопроект. Основники подають губернаторови або градоначальникови заяву про заснованне товариства й залучують його устав, а коли протягом шістьох тижнів не прийде мотивована відмова, товариство вважаєть ся відкритим. Союзи дозволяють ся засновувати лише таким товариствам, що мають такі самі цілі. Товариства, що мають релігійні або політичні цілі, товариства стрільців і т. инші їм подібні з воєнним ладом відкриваєть ся за дозволом міністра внутрішніх справ. Такимже способом дозволяють ся відкривати товариства, що мають свою головну управу за кордоном. Щодо учнів вищих шкіл — вони підлягають загальному регулямінові відкривання товариств, при чім поза мурами шкіл сї товариства підлягають доглядови урядів. У школах їм дозволяють ся відкривати товариства лише наукового характеру.

Порядок, що тепер має силу, лишаєть ся в силі товариства і союзів, які бажають дістати права юридичних осіб. Правительство має намір дати губернським урядам право признавати, чи ні, діяльність товариства. У зносинах з урядовими та громадськими інституціями товариства й союзи повинні уживати московської мови.

Добродійні товариства повинні подавати, як місцевому губернському урядови, так і міністрови внутрішніх справ звідомлення з своєї діяльності та зі стану матеріальних засобів: Служачим в урядових і громадських інституціях дозволяють ся відкривати товариства, що мають на цілі задоволенне матеріальних і духових потреб своїх членів. Устави таких товариств затверджує вище начальство служачих.

Особи, що зайняті в однім підприємстві або зеднані спільним фахом, мають право засновувати фахові товариства.

В круг обовязків сих останніх увійде й мирне розв'язанне непорозумін між членами товариства та роботодавцями. Безробітних виключаєть ся з складу фахових товариств. Фахові товариства мають право піддержувати своїх членів у часі страйку лише при тій умові, що страйки мають мирний характер і вчинки страйкарів не підлягають карним законам. Відкритте фахових товариств має дозволяти ся також і торговельно-промисловим підприємствам.

Сї підставові основи законопроект обговорить незабаром спеціальна нарада, зложена з вищих урядників окремих ресортів під проводом міністра внутрішніх справ А. Протопопова, після чого департамент загальних справ обробить сей законопроект, аби його внести в Державну Думу по відкриттю сесії.

Як Росія визволяє Вірмен. Загально звісно, що розпочавши війну з Туреччиною, російське правительство проголосило знов, що Росія веде й на турецьким фронті „визвольну війну“, а саме, що вона наміряє визволити зпід Турка християн-Вірмен. Тепер дійсність показує, що „визволенне“ турецьких Вірмен Росією — се точно такеж нахабне здавлення всяких проявів окремішнього національного вірменського життя як то Росія вчинила вже ранійше в Галичині з галичктями Українцями. Впливова російська газета „Кавказское Слово“ помістила недавно в приводу вірменської справи очевидно іспіровану правительственными кру-

гами статю д. Магістранта, в якій відкрито пропонує Вірменам не більш ні менше як „поставити хрест раз на завше“ над мрією про своє „політичне відродження“ — на тій основі, що „турецька Вірменія, як і турецька Грузія, відійдуть цілком до Росії, про що ніхто не сумнівається“. В сій же статі автор перестерігав Вірмен перед робленням яких небудь дипломатичних заходів на міжнародній мировій конференції: „всяка спроба — каже д. Магістрант — наперти на будучім конгресі на російське правительство в напрямку автономії викличе справедливе обурення кожної державно-думаючої й патріотично настроєної „руської“ людини не тільки проти союзних (з Росією — прим. Ред. „Вістн.“) правительств, але насамперед проти тих, хто стоїть за сими союзниками (пригнічені нації — прим. Ред. „Вістн.“).

Така наука не йде надурно й вірменська преса, що ще недавно кликала всіх Вірмен під російські прапори, починає помітно міняти тон. Поступова часопись „Вірменський Вістник“ ставить виразно запитання правительству, чому досі нічого не зробила дипломатія на шляху дійсного визволення?

Для нас се служить ще раз потвердженням правильності політичної тактики тих, хто казав від початку війни, що воля Росії й воля для поневолених Московщиною народів іде не дорогою перемог російського правительства на війні, а дорогою розбиття офіційної царської Росії й неминучої за тим революції всіх народів Росії.

Заборона зїзду в Росії. Як доносить „Новое Время“ з дня 11 листопада, правительством відкинуто прохання Імператорського Технічного Товариства дати дозвіл на скликання в Петербурзі в часі різдвяних вакацій зїзду діячів технічної та фахової просвіти. Відмову мотивується тим, що умови сучасного моменту не такі, щоб можливо було допускати скликання зїздів, які можуть встряти в обміркування питань загальної біжучої політичної хвилини.

Революційна пропаганда в російській армії. Російські закордонні соціалдемократичні часописи подають текст такого тайного циркуляру генерал-майора Медведєва до губернських властей: Помічник начальника штабу двинської військової округи. Секретно! „Домого відома дійшло, що поміж салдатами розміщених у вітебській губернії військових відділів помічається в останній часі пригнічений настрій, при чім хворі й ранені салдати, які перебувають у лазаретах і лікарнях під доглядом лікарів, починають все частійше балакати про необхідність як найшвидшого замирення та нападають у своїх балачках на начальство. Не підлягає сумнівові, що погіршення настрою серед салдатів не викликав тягар військової служби, але присутність революційних елементів, які розпочали агітацію на користь передчасного замирення. Сі звістки подають ся до відома вашому превосходительству на приказ начальника округи, на той випадок, колиб ви знайшли потрібним передприйняти відповідні міри, щоб спинити се серед хворих і ранених салдатів. На оригіналі підписано: Генерал-майор Медведєв.

Російська адміністрація боїть ся нових виборів до земства. Як доносить „Русское Слово“ з дня 2 листопада, на основі розпорядку А. Протопопова міністерства внутрішніх справ запитало губернаторів, чи вважають вони можливим і бажаним визначення земських виборів у 1917 р. Гадки місцевих властей на сю справу розділили ся. Частина губернаторів висловила ся за дальшим відроченням виборів аж до кінця війни. Мотиви сього такі: — покликання до війська значного числа виборців, перетяження існуючого складу земських діячів звязаною з воєнним часом працею і т. ин. та зокрема можливість вибору на місце старих гласних — нових людей, „лівіших“ поглядів. Навпаки друга частина губернаторів вважає дуже бажаним перевести вибори саме тепер, бо після демо-

білізації вибори можуть дати „небажані“ для правительства висліди.

Російські салдати відмовляють ся стріляти в Болгарі! Болгарська часопись „Камбана“ доносить, що в Солуні (в Греції) французьке начальство розбріло один полк російського війська, який відмовив ся бити ся проти Болгар.

Величезний вибух і пожежа в Архангельську. Російська газета „Архангельськ“ подає такі страшні подробиці про пожежу в архангельськім порті: „У вівторок увечері ціле місто обхопив жах від нечуваного галасу. Зараз же після того звідусіль було видко, що майже цілий порт стоїть в огні. В 6¼ годин неначе на сигнал видетіло в повітрі сім кораблів з муніцією, що тільки що прибули були до порту. Вибух був такий сильний, що залізні частини разірваних кораблів летіли більш ніж на пів версти. Порт перемінив ся на хвилину в якийсь вогненний вулкан. Розпалені шматки від будинків попадали... (цензурний пропуск), завдяки чому усе улагодження порту ушкоджене. Через нещасливий випадок... (вичеркнено цензурою). Таким чином всього разом 37 портових складів зрівняно неначе землетрусом з землею. Шкоди обраховують ся на (вичеркнено цензурою) мільйонів рублів. По останнім відомостям видобуто (цензурний пропуск) трупів, крім того 763 тяжко пораниених перевезено до госпиталів. Та число жертв повинно ще значно зрости, бо роботи розчищення руїн ще не закінчені. Доступ до порту все ще заборонений.“

Інші часописи доносять, що сім кораблів з муніцією мали разом 27.000 тон містоти. Крім того в порті було повно інших кораблів, з яких погибло ще не менше ніж 20. Муніцію, знищену вогнем на березі, оцінюють на 80 мільйонів карбованців. Згоріло також до решти 20.000 пак бавовни, що належали до московських фабрикантів. Резинові фабрики „Треугольник“ та „Проводник“, що мали свої склади в Архангельську, обраховують свої втрати більше ніж на 15 мільйонів рублів. Згорів до тла й цілий автомобільний парк нової автомобільної лінії Петербург—Москва. Воєнний міністер Шуваєв висловив ся про пожежу, що се одна з найбільших поразок Росії. Та й не иначе, як справжня кара божа — за всі провини російського правительства!

З діяльності жидівського с.-д. Бунду. В своїм звідому на 2-у конференцію, скликану Інтернаціональною Соціалістичною Комісією в Берні, Закорд. Комітет Бунду нарікає на конфіскацію російською поштовою цензурою висланих з Росії матеріялів, через що маєть ся дуже мало вісток. Діяльність жидівських організацій в Росії зосереджуєть ся головним чином коло помочи втікачам, безробітним в ряді „бюро праці“ задля приміщення виселених робітників, у культурній допомозі (шкільна справа і т. и.) на нових місцях поселення Євреїв. Праця Бунду в обсягу професіонального й політичного руху дуже утруднена через поголовне виселення Жидів і переганяння їх з місця на місце. Своє відношення до війни Бунд висловив у цілім ряді відозв і в резолюції, прийнятій торік на конференції жидівських організацій в Росії. В сій резолюції поміж иншим говорить ся: „Соціал-демократія Росії повинна з цілою енергією боротися проти гасел російського правительства та буржуазних партій („війна до кінця“, „війна до перемоги“), за допомогою яких вони змагають популяризувати в народніх масах буцімто-оборонний характер війни, яка справді ведеть ся обома коаліціями з виразно завойовницькими цілями“. „Некорисне становище на театрі воєнних подій не може спинити нашої боротьби проти старої влади“.

Багато більше вдало ся зробити організаціям с.-д. Бунду на зайнятих Німеччиною областях — у Польщі та Литві. Правда, що широко, відкрито політичну діяльність і тут заборонено на час війни, однак легально виходить політична с.-д. робітничая преса. Бунд має дві газети, одну в Лодзі, другу у Варшаві. Число членів 12 жидівських професіональних союзів (що також легально розвивають ся)

у Варшаві 10.000. Сі союзи, об'єднані в „Центральне Бюро“, ведуть своє існування зовсім окремо від польських. В Лодзі, як політична, так і економічна діяльність ведеться скоординовано Бундом, П. П. С. („лівіца“) та П. С.-Д. („Головне Правління“), два політичні виступи зорганізувала з початком війни „Міжпартійна Рада“, а 16 різних по фаху й національності професіональних союзів склали своє „Центральне Бюро“. Поставлено широко допомогу безробітним і культурну роботу (інтернаціональне просвітне товариство „Світ“). На Литві найкраще стоїть робота у Вільні, де функціонують професіональні союзи, робітничі столові, просвітні об'єднання. Існує також жидівська секція при народнім університеті.

Конференція кадетів і українська справа. Дня 7 падолиста закінчила ся конференція кадетів (російської конституційно-демократичної партії), яка між иншим признала необхіднім підняти в Думі польське, жидівське й українське питання.

Французька преса про український рух за два роки війни.

I.

Коли порівняти відомости про український рух, які появили ся на французькій мові з тими, що друкувала німецька преса, побачимо велику різницю не лише в числі, але і в якості, докладності й широкості. Се однаково за примічується, як у періоді, про який пишемо, так і в часі до війни, тому, що середньо-європейські держави більше стикаються з Українцями, напр. на галицькім терені в Австрії, а так само завдяки досить сильно розвиненій інформаційній діяльності, яку провадили здебільшого вже від довшого часу галицькі Українці, а в останнє і Союз визволення України. Шкода, що ані одна політична українська організація не подбала ще перед війною про заснування в романських краях якогось постійного пресового бюро чи політичного представництва... Праця поодиноких осіб не може йти в рахунок. Тут треба постійної, широкої акції, виміреної на будучину, в передбаченню всіляких можливостей. І сю прогалину в національній роботі тим важнійше було залагати, що серед романського світа положення національних проблем, зокрема української, досить инше, як в центр. державах. Тут від віків звикли дивити ся на Українців яко на народ, що не існує, на українське питання яко на неактуальне для реального політика. Крім природних, так сказати, причин сього явища, як недостача потрібних інформацій і несприятелі нам впливи польських, а згодом і російських політиків, можна добачити загальну, так сказати, неохоту Французів займати ся недержавними народами, що надто ясно впливає з історичного розвитку Франції, особливо від часів великої революції. Ніде так не душили автономічних змагань, як у сій ультрацентралістичній країні, де Париж є не лиш

осередком держави, але нервом, душею народів Франції. Варто згадати хочби невеселу долю нефранцузьких народностей, як Бретонці, Баски, Провансальці, Овернці й инші, рух яких зведений до культурних особливостей, а мова до patois — наріччя. Треба дійсно титанічних жертв, аби зуміти французькій опінії звернути увагу на таке неварте питання, як національне відродженне недержавних народів. Треба дійсно великого розгону національних сил у себе вдома, щоб зацікавити своєю справою. Треба великих світових катастроф, аби, користаючи з положення, стати в ряді міжнародніх чинників. Переходовим містком тут може послужити дрібна преса малих неутральних держав, головно романської Швейцарії. Вплив сеї преси на великі нації латинського світа надзвичайно зріс особливо в політичних питаннях. Як до війни на сю пресу мало звертали уваги, так тепер вона стала ніби мірилом, моральним авторитетом у питаннях, які ставить сучасна війна, між иншим і в справах національно-визвольних змагань поодиноких народів. Засновані тут організації, комітети й видавництва різних народностей навипередки старають ся приєднати собі опінію політичних дневників і впливових діячів, аби посередньо тим вплинути на пресу почвірного порозуміння, використати своє незалежне, неутральне становище. Перед ведуть завдяки своїй традиційно-інформаційній діяльності Поляки, потім Вірмени, Жиди, Чехи. Найбільшу симпатію зискали силою свого міжнароднього значіння й ролі в світовій війні з самого початку Бельгійці-Французи, а в останнім році — Сербі. Се треба мати на увазі по пословиці: ворог мого ворога є моїм приятелем — і навпаки... Українці надто нечисленні тут, аби належно впливати інтелектуально й масово, а крім того принципіально замало досі надавали ваги європейській опінії в краях з симпатіями до почвірного порозуміння. Не доцінюють ролі пропаганди у ворожій таборови. Се-ж знову впливає з недостаточного правдивого погляду на значінне малих неутральних держав, особливо з мішаною розговорною мовою. Значінне французько-швейцарської преси стає тим більше, що вона вся стоїть на сторожі антантських мрій і інтересів, посягає на собі всю вагу антинімецького руху, й тим подвійно видвигає вартість піднесених досі незнаних питань або таких дразливих, як українське.

До війни звістки про Українців з'являли ся в французькій пресі здебільшого в Шевченківську річницю, рідко в звязку з Галичиною або Думою. Постійної інформації не було з виїмкою одичної діяльності пок. Ярослава Федорчука в Парижі та лондонського Українського Комітету з д. Рафаловичем на чолі. Сим піонірам треба було докладати великих зусиль, аби перебороти ворожі заходи або несвідому ігноранцію французьких публіцистів. Вплив журналу *Ukrainische Rundschau* був дуже вузький і не виходив за границі малого круга вчених, загалом людей, що знали німецьку мову. Треба було публичних демонстрацій з нагоди заборони святкування ювілею Шевченка на російській Україні, щоб загранична преса була примушена відгукнутися широко на се явище в звязку з політичними переслідуваннями в Росії загалом. У Швейцарії особисто з сього скористав п. Зеліб і дав ряд публичних відчитів, на що місцева преса досить широко відгукнула ся. Зорганізована паризька колонія земляків в „Українській Громаді“ також не зостала ся на боці.

З вибухом війни до нового 1915 р. французька (у Франції і швейцарська) преса майже нічого не помістила. Можна найти лише кілька випадкових звісток, але й там згадувало ся про наш народ яко „русский“, польський, а в кращих випадках яко галицький або рутенський. Міжтим преса у звязку з російською інвазією Галичини мусіла подавати бодай які такі інформації. Тоді обмежувала ся головно географічно-стратегічними відомостями, не зачіпаючи національних відносин. Ясно було, що треба приневолити її до сього. Цікаво, що на початку чисто французька преса була чутливіша до Українців і їх поведення в Галичині. Видко се особливо за період май—липень 1915 р., коли число витин-

ків з Франції значно переважає інші. Зпочатку Французи дивилися на Галичан з рівною увагою, як і на Чехів. Мабуть чекали так бажаного їм видовища, як Австрія „розсіплеться“ по національностям. Навіть подавано звістки про розрухи в українських полках Галичини, про повстання і т. д.

З тих 60 витинків по мобілізації, які лежать переді мною за самий 1914 р. (VIII—XII м. м.), ані одна навіть здалека не зачіпає українського питання, з виїмкою турецьких газет на французькій мові, які спеціально інформували представники Союзу визволення України в Царгороді.

В міру того, як українське питання ставало актуальнішим, хочаб з причини зайняття Росіянами Галичини, від нового року днівники все більше мусять відгукувати ся на всілякі питання, зв'язані з подіями того часу. Поперед у зв'язку з переслідуванням уніятів і ув'язненням митрополита Шептицького, потім з загально національними утисками Українців під московським режимом. Далі появилось ся побоювання Французів, що Славяне Австрії не кинуть ся в обійми „визвольниці“ Росії, навпаки схочуть поспирати конституційну Австрію проти московського царизму (Journal de Debats). Нарешті в хронологічному порядку появлялися постійні замітки в статтях на ширші політичні теми, як можливий революційний рух в Росії, а значить і на Україні, в зв'язку з мріями престолонаслідника Фердинанда (пакт в Конопіч), воєнними подіями, плянами та пропагандою німецьких політиків (Baron Schenk, Neumann, von Falkenhayn, H. Molenaar і інші), з утисками цензури, з промовою в Думі Сазонова, з маршем на Київ, російськими націоналістами, миром і т. д.

Евген Бачинський.

Бібліографія.

(Видання Союзу визволення України).

М. Богданович. Білоруське відродження. Львів, 1916. Стор. 30. Ціна 40 сот.

До праці М. Богдановича про „Білоруське відродження“ додано у відбитті два документи з воєнного часу й політичного змісту, що вказують на політичні змагання Білорусинів утворити разом з Литвою Велике Литовське Князівство. Видаючи працю М. Богдановича окремою відбиткою, пішов Союз назустріч бажанням наших читачів.

(Чужі видання).

Михайло Грушевський. Історія України-Руси. Т. VIII. ч. II. Київ, 1916. Стор. 315—514. Ціна 1 руб. 75 коп.

Про новий випуск капітального твору проф. М. Грушевського пише Мих. Могилянський в „Рѣчи“ ось що: Новий випуск монументальної праці проф. Грушевського вийшов на світ по більше ніж трилітній перерві, викликаний випадками останніх літ. Однак і сей випуск, що оповідає про події 1639—1648 рр. і містить у собі три глави, не закінчує VIII тому, який обіймає період 1626—1650 рр. Три глави, що зложили II випуск VIII тому, видруковано ще в осени 1913 р., а дальший друк задержав ся, бо автор знайшов нові матеріали, що відносять ся до подій, про які йде оповідання в дальших главах, і зайняв ся їх обробленням. Сю роботу перервала війна 1914 р. Вернути до рідного краю з свого хутора в Карпатах був у силі Грушевський шойно в падолисті доокружним шляхом, але також в ріднім краю „незалежні обставини“ втворили непоборні перешкоди для спокійного продовження наукової праці. По різних митарствах і переїздах з Києва до Симбірська, з Симбірська до Казані тільки в останнім часі одержав Грушевський можливість осісти в Москві, де, можна сподівати ся, його перервана наукова робота відновить ся у приємнім темпі. Додрукувати останні глави VIII тому в друкарні, в якій ще в осени 1913 р. надруковано перші глави II випуска, показало ся неможливим, тому закінчення VIII тому прийшло ся відложити до VII випуска. Часть величезної праці М. Грушевського, що тепер появилася, відзначається науковими й літературними вартостями, добре відомими познайомленим з давніми роботами історика. Яскравий, поглядний виклад лучить ся в нього з науковою обережністю у ви-

сновках, основаних на вичерпуючій вистудіюванню безмірного матеріалу й літератури. Розрив з Польщею, який підготовлявся в період десятилітньої тиші (1638—1648 рр.), коли козацтво, як здавало ся, було роздавлене, дослідив історик у всіх його основних причинах і поводах. Мотиви: релігійний, соціальний і національний вияснені повно й переконуючо. Аналіза особи Богдана Хмельницького блискуча. Книжка уривається на захоплюючій моменті перших успіхів народного повстання 1648 р., коли його хвилі вже поривали провідників козацтва дальше, ніж були їх заміри, й народний рух приймав характер, небезпечний для них самих... Не можна не побажати швидшого продовження роботи поважаного історика.

Купуйте дешеві й загально-доступні видання Союзу визволення України:

	к. с.
Т. Шевченко. Кобзарь. 2-ий випуск. . . . . Бр. 1'—в опр.	150
Проф. М. Грушевський. Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками і картою України . . .	—50
Сім Пісень. Гостинець для українських воєнів. З нотами . . .	—20
Др. М. Лозинський. Галичина в життю України	—60
Українські колядки.	—20
М. Возняк. Наша рідна мова. З 18 портретами	—20
Проф. І. Шишманов. Роль України в болгарським відродженню (Вплив Шевченка на болгар. поетів передвизвольної доби) . . .	—20
Проф. С. Томашівський. Церковний бік української справи . . .	—30
О. Кириленко. Українці в Америці	—50
Др. І. Крип'якевич. Українське військо. Короткий історичний нарис. З малюнками	—40
Др. Л. Цегельський. Русь-Україна і Московщина-Росія	—80
Др. Осип Назарук. Слідами Українських Січових Стрільців. З малюнками . . . . . Брошур. 3'50, в опр.	450
Prof. M. Hruschewskij. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку) . . .	—50
G. Cleinow. Das Problem der Ukraina. Українська проблема. (Про умови самостійної української держави)	—20
Н. Boczkowski. Ukraina a ukrajinská otázka. (Україна й українське питання). По чеськи. З картою України . . .	1'—
V. Choma-Dovskí. Ukraina i Ukrajinci (по хорватськи) . . .	1'—
О. Скоропис-Йолтуховський. Значення самостійної України для європейської рівноваги	—20
Памяти Івана Франка. Опис життя, діяльності й похорону. Зладив М. Возняк. З малюнками	1'—
Вол. Дорошенко. Українство в Росії. Найновіші часи. З численними портретами	1'20
На Переломі. Календарь на рр. 1916 і 1917 і пам'яткова книжка. З численними портретами і малюнками . . .	2'—
Б. Заклинський. Що треба знати кожному Українцеві. З малюнками і картою України. Вид. 3-є	—30
Іп. Бочковський. Фінляндія та фінляндське питання	1'20
Др. Е. Левіцький. Листи з Німеччини	—80
Вол. Гнатюк. Національне відродження австро-угорських Українців (1772—1880 рр.)	—80
Вол. Гнатюк. Українська народна словесність. (В справі записів укр. етнографічного матеріалу)	1'—
Наша пісня. Співаник. 10 найпопулярніших укр. пісень і гимнів з нотами	—30
М. Богданович. Білоруське відродження	—40
На складі можна дістати також брошуру др. Л. Цегельського: Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage. З картою	1'50
В. Винниченко. На пристані та инше	—40
Набувати можна отсі всі книжки в Адміністрації видань Союзу визволення України. Wien, VIII., Josefstädterstr. 79.	
На жаданне висилається поштовою цек ч. 107.090.	

Зміст: Болгарсько-румунсько-український триалізм. — М. Троцький, Сесія Державної Думи. — М. Кордуба, Приїзд проф. Грушевського до Львова (Особисті спомини). — В. Антонович про проф. Г. Сенкевича за часів Хмельниччини п. з. „Огнієм і мечем“. — Полонений Кость Пархоменко, Спогад. — Полонений Микола Струм'ок, Мому народові — По російській Україні. — І. Н., Огляд воєнних подій. — В. Т., Політичний огляд. — Генрих Сенкевич (посмертна загадка). — Вісти: Полонені за організацію українського національного війська. Заходи чернігівського земського зібрання коло української школи. Рос. Українці про розв'язку укр. справи. Український вечір у т-стві приятелів літератури „Кляузе“. Українці під Габсбурзьким скитром“. Забір Рос. царя анектувати Галичину й Буковину. Східно-європ. вечірки. З Чернівців. „Гал.-Русское Общество“. „Колокол“ в „обороні“ Литовців і Білорусинів. Запенад рос. славянофильства. Законопроект про т-ства й союзи. Як Росія визволяє Вірмен. Заборона візду в Росії. Революція пропаганда в рос. армії. Рос. адміністрація боїть ся нових виборів до земства. Рос. саддати відмовляють ся стріляти в Болгар. Величезний вибух і пожежа в Архангельську. З діяльності жидівського с.д. Бунду. Конференція кадетів і українська справа. Волинські Українці з приводу прокламування Польщі. — Французька преса про український рух за два роки війни. — Бібліографія.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.
З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.

